

EFFECTIVITEIT VAN LOB-INTERVENTIES

Literatuurstudie

Onderzoek uitgevoerd met steun van Instituut Gak

Arie Gelderblom

Loïs Hardonk

Jaap de Koning

Elisa de Vleeschouwer

COLOFON

DIT IS EEN UITGAVE VAN

SEOR BV

© SEOR BV / ROTTERDAM, OKTOBER 2021

Niets van deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden veeelvoudigd zonder de voorafgaande toestemming van de uitgever en andere auteursrechthebbenden. SEOR is niet aansprakelijk voor gegevens die door derden werden verstrekt.

VOORWOORD

Deze studie betreft een internationale literatuurstudie naar de effectiviteit van LOB-interventies in het voortgezet onderwijs en de overgang naar vervolgonderwijs. Deze rapportage vormt daarbij een onderdeel van een breder onderzoek dat SEOR uitvoert met steun van Instituut Gak. Dit onderzoek heeft ook een empirische component. Eerder verscheen een notitie over de ondersteunende rol die gemeenten spelen bij het LOB-beleid¹. Tevens vindt onderzoek onder vmbo-scholen en -leerlingen plaats. In dit empirisch onderzoek komt de vraag naar effectiviteit van LOB-interventies terug.

De onderhavige rapportage is geschreven door Arie Gelderblom, Loïs Hardonk, Jaap de Koning en Elisa de Vleeschouwer. Tevens hebben Samira Wiemers en Daniel Pritsch ondersteuning verleend in de verzameling van het materiaal. Annette Diender heeft commentaar gegeven op een eerdere versie van deze rapportage. Dit geldt ook voor leden van de begeleidingscommissie van het onderzoek: Yolanda van Zuilekom (Ministerie van SZW), Ron Brans (provincie Zuid-Holland), Marinka Kuijpers (Open Universiteit, Loopbaangroep; Carpe-CarrierePerspectief), Didier Fouarge (ROA), Lilit Airapetian (Ministerie van OCW), Annet Hermans (Expertisepunt LOB), Rob Elgershuizen (LMC Voortgezet Onderwijs, Rotterdam) Yvonne Prince (SEOR).

Wij willen iedereen hartelijk danken voor hun inbreng.

¹ <https://www.instituutgak.nl/onderzoek/kennisbank/loopbaanorientatie-in-het-beleid-van-gemeenten/>

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	I
SAMENVATTING EN CONCLUSIES	III
1 INLEIDING	2
1.1 Inleiding	2
1.2 Scope van de literatuurstudie	2
1.3 Aanpak	3
1.4 Positie literatuurstudie binnen gehele studie	4
2 GESCHIEDENIS, BEGRIPSBEPALING EN CATEGORISERING VAN LOB	6
2.1 Inleiding	6
2.2 Geschiedenis	6
2.3 Begripsontwikkeling	9
2.4 Indeling van LOB-interventies	12
2.5 Potentiële baten en operationalisering daarvan in uitkomstmaten	13
2.6 Generalisatie van uitkomsten uit andere landen	15
3 EFFECTEN LOB: EERSTE INVENTARISATIE	17
3.1 Effecten van LOB in het primaire onderwijs	17
3.2 Internationale overzichtsstudies over effecten van LOB in het voortgezet onderwijs	18
3.3 Effecten van LOB in het voortgezet onderwijs: studies in onze database	20
4 EFFECTEN: VERSCHILLEN NAAR INTERVENTIE, VORM, UITVOERINGSPRAKTIJK EN DOELGROEP	24
4.1 Verschillen naar type interventie	24
4.2 Verschillen naar vorm en uitvoeringspraktijk	27
4.3 Verschillen naar doelgroep	32
LITERATUURLIJST	35
BIJLAGE I: TRENDS IN KEUZEGEDRAG OP HET VMBO	41
BIJLAGE II: OORDEEL OVER BEGELEIDING KEUZES (LAKS-MONITOR)	44
BIJLAGE III: INDELING LOB-INTERVENTIES IN HUGHES E.A. (2016)	49

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Optimale loopbaankeuzes omvatten verschillende aspecten

Deze studie betreft een internationale literatuurstudie naar de effectiviteit van LOB-interventies in het kader van een breder project naar de rol van LOB in optimale loopbaankeuzes. De invulling van effectiviteit en “optimale loopbaankeuzes” heeft alles te maken met de doelen die aan een LOB-interventie gekoppeld zijn. Dit is echter niet eenduidig. Vanuit de jongere is van belang dat de opleiding en het type werk dat daaraan verbonden is aansluit op interesses en talent. Vanuit maatschappelijk perspectief is van belang dat de keuzes aansluiten op de vraag van de arbeidsmarkt. Dit is ook voor de jongere van belang, omdat een situatie van werkloosheid en een laag inkomen weinig aantrekkelijk is.

Accentverschillen in doelen

In de praktijk leidt een verschillend accent op het individuele en het maatschappelijke perspectief tot verschillen in de invulling van LOB in Nederland. Enerzijds betreft dit de aandacht voor loopbaancompetenties, waar in het voortgezet onderwijs meer aan wordt gedaan en die uiteindelijk ook in het curriculum een plek hebben gekregen. Hierbij ligt het accent sterk op dat een leerling vaardigheden opdoet om te leren kiezen, waarbij de regie voor de uiteindelijke keuzes sterk bij de leerling zelf ligt. Daarnaast zijn er ook verschillende initiatieven om keuzes van jongeren in het onderwijs bewust te beïnvloeden, bijvoorbeeld richting techniek, omdat zich op de arbeidsmarkt in deze richting sterke tekorten voordoen.

Bronnen van deze literatuurstudie

Deze diversiteit in doelen komt terug in de literatuur over effectiviteit van LOB in de vorm van verschillende resultaatindicatoren. In de internationale en Nederlandse wetenschappelijke literatuur is een groot aantal studies die effecten van LOB meten op onderwijsresultaten (bijvoorbeeld hoogte van cijfers en doorstroming naar andere onderwijsvormen), economische resultaten (bijvoorbeeld de kans op een baan na het onderwijs en de hoogte van het loon) en andere resultaten (bijvoorbeeld loopbaancompetenties en welzijn). Een eerdere internationale literatuurstudie van Hughes e.a. (2016) bevat informatie over 73 studies waarin in totaal 152 effectmetingen van LOB voorkomen. Deze studie is echter vrijwel geheel gericht op Angelsaksische landen. In aanvulling hierop hebben wij nog 28 studies uit Nederland en andere Noordwest-Europese landen verzameld en verwerkt in een eigen database met in totaal 38 metingen. Deze uitbreiding is belangrijk omdat het onderwijssysteem in Angelsaksische landen afwijkt van dat in de meeste Europese landen. Dit zou ook kunnen betekenen dat de effecten van LOB anders zijn. Zowel Hughes e.a. als wij kijken alleen naar studies die effecten meten op basis van wetenschappelijke methoden. Dit houdt in dat er een vergelijking wordt gemaakt tussen personen die LOB krijgen en personen die dit niet of in een andere vorm krijgen, en dat ofwel de opzet zodanig is dat beide groepen dezelfde kenmerken hebben ofwel wordt gecorrigeerd voor verschillen in kenmerken.

Effectiviteit LOB-interventies: het globale beeld

Deze verzameling van studies geeft een stevig bewijs voor positieve effecten van LOB op de drie genoemde typen resultaten (onderwijsresultaten, economische resultaten en andere, “sociale”, resultaten). Er zijn weinig studies die negatieve uitkomsten geven. Zowel in de studie van Hughes e.a. als in onze eigen database is het aantal studies met overwegend positieve uitkomsten groter dan het aantal studies die niet eenduidig zijn. Dit geldt zeker ook voor de economische resultaten. Dit wijst erop dat LOB ook op langere termijn baten oplevert op de arbeidsmarkt.

Verschillen naar typen interventies, doelgroepen en vorm en uitvoering

We kunnen uit de studies niet afleiden welke LOB-instrumenten het meest of het minst effectief zijn. De verschillen tussen verschillende **typen interventies** zijn veelal beperkt. Bovendien geldt dat voor zover verschillen optreden in onze database, het beeld voor deze interventies weer anders ligt bij soortgelijke interventies bij Hughes e.a.. Soms is het aantal waarnemingen ook te klein om harde conclusies te trekken.

In de onderzochte Europese studies zijn er zeven die aparte effectmetingen hebben voor **groepen** met een achterstand. Dit zijn moeilijk lerende kinderen, kinderen in de laagste trap van het voortgezet onderwijs (zoals in Nederland vmbo-leerlingen), kinderen met een migratieachtergrond of kinderen uit gezinnen met laagopgeleide of werkloze ouders. Er is waarschijnlijk een grote overlap tussen deze 'doelgroepen'. Uit zes van de zeven studies komt naar voren dat LOB effectiever is voor dergelijke 'doelgroepen' dan voor andere leerlingen; de zevende studie vindt geen verschil. Omdat het aantal studies die naar doelgroepen kijkt beperkt is, moet dit als indicatief worden gezien, niet als hard bewijs. Het meeste bewijs is er voor de relatief hoge effectiviteit voor kinderen met een migratieachtergrond en voor kinderen die op een relatief laag niveau presteren.

Ten slotte hebben we gekeken naar de invloed van **vorm en uitvoering** op de instrumenten. In vijf studies is onderzocht of de intensiteit van een LOB-instrumenten invloed heeft op de effectiviteit van het instrument. Dit betreft dan bijvoorbeeld het aantal gesprekken met een begeleider of mentor, het aantal stages of de stageduur. Al deze studies vinden een positieve relatie tussen de intensiteit en het effect van het LOB-instrument. Ook zijn er diverse studies die wijzen op het positieve effect van professionalisering (de meeste van deze studies hebben betrekking op het inschakelen van externe professionals, maar ook een enkele studie op professionalisering van docenten). Enkele bestaande overzichtsstudies wijzen op het belang van methodische inrichting van de interventie. Zij wijzen erop dat niet zozeer het uitvoeren van een interventie bepalend is, maar de wijze waarop dit is ingericht. Hierbij wordt gewezen op aspecten als: actieve werkvormen en participatie (inclusief informatie over de wereld van het werk en carrièrepatronen), inbedding in een breder curriculum, geïndividualiseerde feedback, het gebruik van rolmodellen en mobiliseren van steun in eigen netwerk van leerlingen.

Lacunnes

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat door vergelijking tussen studies, en soms ook analyses binnen studies, wel enige voorzichtige conclusies zijn te trekken over de **werkzame mechanismen** van LOB. Op veel aspecten is het aantal beschikbare studies echter (te) klein om harde uitspraken te doen. In veel individuele studies is er ook betrekkelijk weinig aandacht voor een meer diepgaande toets op achterliggende mechanismen waarom een positief effect wordt gevonden. Meer diepgaande analyses hiervan zouden helpen om interventies zodanig in te richten dat de effectiviteit versterkt kan worden.

Uit de studies is betrekkelijk weinig bekend over de **onderlinge relatie tussen LOB-instrumenten**. Er wordt in het onderwijs wel gesteld dat LOB-instrumenten alleen als onderdeel van een pakket effectief zijn. Uit de studies komt echter naar voren dat instrumenten ook een zelfstandig effect hebben. Maar dan kan het nog steeds zo zijn dat de effectiviteit van een instrument mede afhangt van de inzet van andere instrumenten. Dit onderlinge effect kan in theorie zowel verzwakkend als versterkend zijn. Hierover is uit de studies weinig bekend. Er is wel een overzichtsstudie over vormaspecten die laat zien dat de afzonderlijke positieve effecten van een aantal vormaspecten in ieder geval optellen, dus dat de combinatie hiervan het meest optimale effect oplevert.

Een ander aandachtspunt is dat Nederland een eigen situatie kent in het keuzeprocess waarbij stapsgewijs een profielkeuze en vervolgens een keuze voor een vervolgopleiding plaatsvindt. Omdat in de **profielkeuze** voor een belangrijk deel wordt voorgesorteerd op latere keuzes, is voldoende aandacht in (Nederlands) onderzoek voor de rol van LOB in dit stadium van belang.

Opvallend is dat in de studie van Hughes e.a. diverse studies voorkomen waarbij een **experimentele aanpak** is gekozen. Dit leidt tot zeer robuuste effectmetingen. Daarvoor is het noodzakelijk dat er op

een gecontroleerde manier verschillen worden aangebracht in het aanbod van LOB aan individuen, bij voorkeur door randomisatie. Daarvoor is momenteel in Nederland weinig draagvlak.

Betekenis voor beleid en vervolg van het onderzoeksproject

Het redelijk gunstige beeld over de effectiviteit van LOB-interventies onderstreept dat de aandacht voor dit onderwerp bij verschillende partijen terecht is. Dit geldt uiteraard in de eerste plaats voor scholen, maar ook voor andere partijen als gemeenten en landelijke beleidsmakers. Voor deze laatste partijen is zeker ook van belang dat er aanwijzingen zijn dat bepaalde doelgroepen – die in het vmbo relatief sterk vertegenwoordigd zijn – extra baat hebben bij LOB. De studie geeft weinig aanwijzingen dat binnen LOB bepaalde typen interventies beter kunnen worden gestaakt, omdat deze sterk achterblijven in effectiviteit. Vermoedelijk speelt de vorm, uitvoeringswijze en bredere inbedding een belangrijke rol, maar het onderzoek hierover kan zeker nog versterkt worden.

Tegelijkertijd zijn er nog veel onzekerheden, zoals hierboven geschetst bij de lacunes. Het vervolg van ons onderzoeksproject kan op sommige punten wellicht een bijdrage hieraan leveren. De komende tijd volgen enquêtes onder leerlingen en scholen, waarbij de laatste ook gekoppeld worden aan CBS-data om de schoolcarrières van de leerlingen van deze scholen te volgen en in verband te brengen met het schoolbeleid. Bij de analyses gebaseerd op beide bronnen houden we niet alleen rekening met deelname aan interventies, maar ook met vorm- en uitvoeringsaspecten. Tevens hebben we de mogelijkheid om de meerwaarde van combinaties van interventies te toetsen. Daarnaast geeft het onderzoek nadrukkelijk aandacht aan zowel de situatie rondom de profielkeuze als de latere keuze voor een vervolgopleiding.

INLEIDING

1 INLEIDING

1.1 INLEIDING

Deze rapportage vormt een internationale literatuurstudie over de effectiviteit van LOB. Dit betreft een onderdeel van een breder onderzoek naar optimale studieloopbaankeuzes. Hierbij ligt de focus van de literatuurstudie op keuzes binnen en na het voortgezet onderwijs. In het empirische deel van het bredere project maken we meer een toespitsing op het vmbo.

Centraal begrip in de probleemstelling zijn optimale loopbaankeuzes. Vanuit de jongere is van belang dat de opleiding en het type werk dat daaraan verbonden is aansluit op interesses en talent. Vanuit maatschappelijk perspectief is van belang dat de keuzes aansluiten op de vraag van de arbeidsmarkt. Dit is ook voor de jongere van belang, omdat een situatie van werkloosheid en een laag inkomen weinig aantrekkelijk is. Jongeren hebben vaak weinig inzicht in de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen en ook hun eigen interesses en talenten zijn lang niet altijd helder en vaststaand (De Koning e.a., 2010). Het individuele en maatschappelijke perspectief kunnen dus zeker dichterbij elkaar gebracht worden. Voor het bredere onderzoeksproject is de link met de arbeidsmarkt een belangrijk element. Bij het begrip “optimaal” kan ook de vraag gesteld worden of de baten voldoende zijn om de kosten van LOB goed te maken. Deze vraag staat echter niet centraal in ons onderzoek. In hoofdstuk 2 besteden we hier wel kort aandacht aan.

In lijn met het bovenstaande worden de volgende vragen in deze literatuurstudie verder uitgewerkt:

Wat zijn optimale loopbaankeuzes?

Wat is in de literatuur bekend over de effectiviteit van LOB-beleid en wat zijn daarbinnen de werkzame mechanismen?

De eerste vraag wordt nader uitgewerkt in het meer conceptuele hoofdstuk 2. Dit mondt uit in een beschrijving van uiteenlopende maatstaven die passen bij verschillende invalshoeken die gelegd worden bij de invulling van optimale loopbaankeuzes. Een ordening hiervan benutten we vervolgens voor de bespreking van effecten die in de literatuur terugkomen. Om de vraag naar werkzame mechanismen te beantwoorden benutten we de verfijningen van de uitkomsten in typen interventies, vorm en uitvoeringspraktijk en doelgroep. Tevens werken we aantal voorbeelden van interventies uit in Boxen.

Belangrijke uitkomst van deze literatuurstudie is een systematisch overzicht wat bekend is (en waar lacunes zijn) over de effectiviteit van verschillende typen LOB-interventies. Tevens geven we in de conclusies een eerste aanzet wat deze uitkomsten uit de literatuur betekenen voor het Nederlandse beleid en voor het vervolg van dit onderzoeksproject.

1.2 SCOPE VAN DE LITERATUURSTUDIE

De literatuurstudie richt zich op keuzes binnen en na het VO. In tegenstelling tot het empirische deel van het onderzoeksproject is dit niet exclusief gericht op het vmbo, omdat internationale onderwijssystemen anders opgebouwd zijn en vaak geen directe parallellen mogelijk zijn. Wel besteden we extra aandacht aan uitkomsten voor onderwijsvormen die grote parallellen met het vmbo vertonen, zoals de *Hauptschule* in Duitsland. Tevens besteden we aandacht aan specifieke uitkomsten voor doelgroepen binnen het VO, zoals

jongeren met een migratieachtergrond, of met ouders van een lagere sociaal-economische status. Omdat keuzes vorm krijgen in een lang proces besteden we in de literatuurstudie ook kort aandacht aan de rol van LOB in de voorafgaande onderwijsloopbaan (PO).

We nemen in de literatuurinventarisatie zowel Nederlandse als buitenlandse studies mee. Een aandachtspunt van buitenlandse studies is wel weer dat in betrokken landen het onderwijssysteem anders is, waardoor het de vraag is of de resultaten ook direct van toepassing zijn op Nederland. Op het belang van deze context komen we onder meer in hoofdstuk 2 nog terug.

1.3 AANPAK

1.3.1 Overzichtsstudies

Internationaal is vrij veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van LOB voor scholieren of studenten. In een overzichtsstudie van Hughes e.a. (2016) worden de resultaten van 73 studies op een rijtje gezet. Deze studie speelt een belangrijke rol als startpunt van onze studie.

In deze studie besteden we ook enige aandacht aan LOB op het PO. Hiervoor zijn ook enkele overzichtsstudies beschikbaar. Omdat LOB in het PO niet de hoofdfocus van ons onderzoek is, beperken we ons voor dit onderdeel tot deze overzichtsstudies. Voor het VO ligt dit anders. Hier hebben we aanvullende studies verzameld en systematisch verwerkt.

1.3.2 Waarom is een aanvulling op bestaande overzichten noodzakelijk?

Voor de meeste overzichtsstudies geldt dat het hierbij vrijwel uitsluitend om studies uit Angelsaksische landen gaat die een ander onderwijssysteem hebben dan Nederland, wat de toepasbaarheid van de resultaten minder groot maakt. Daarom leggen we in het aanvullende literatuuronderzoek de nadruk op (Noordwest-)Europese landen waarin beroepsonderwijs net als in Nederland een belangrijke rol speelt. Daarom kiezen we voor de Duitstalige landen aangevuld met de Scandinavische landen. Tevens nemen we Nederlandse studies mee.

1.3.3 Aanpak aanvulling bestaande overzichtsstudies

Zoekproces

Voor het zoeken naar relevante literatuur, hebben we gebruikgemaakt van geschikte zoektermen op dit gebied. Als zoekmachines zijn hiervoor Google Scholar en Scopus gebruikt. Voor Nederlandse literatuur zijn de meest gebruikte termen LOB en/of loopbaanoriëntatie en/of loopbaanbegeleiding in combinatie met: vmbo, middelbare school, scholieren, ouders, ouderbetrokkenheid, treatment effect, interventie, behandeling, effectiviteit, evaluatie, regressieanalyse. Voor Duitstalige literatuur waren de belangrijkste termen *Berufswahl* en/of *Bildungsberatung* en/of *Berufsorientierung* en/of *Berufsberatung* en/of *Laufbahnentwicklung*, in combinatie met: *Hauptschule, Schülern, Jugendlichen, Duales System, Elterneinbezug, Berufswahlreife, Maßnahme, Intervention, Evaluation, Effekt, Österreich, Schweiz, Deutschland*. Voor Engelstalige literatuur waren de meest gebruikte termen *career guidance* en/of *vocational education* en/of *vocational training* en/of *VET* en/of *career interventions* en/of *career exploration*, in combinatie met: *lower track secondary school, vocational school, students, adolescents, parental involvement, instruments, policies, effects, evaluation, Norway, Sweden, Finland, Denmark, Iceland, Germany, Austria, Switzerland, Netherlands*.

Naast de gebruikte zoektermen werd de zogenaamde ‘sneeuwbalmethode’ gehanteerd. Wanneer er een relevant artikel was gevonden, werd in de literatuurlijst van dit artikel gezocht naar andere relevante studies over dit onderwerp. Daarnaast werd via Google Scholar de functie gebruikt om te kijken door welke artikelen een gevonden artikel zelf geciteerd is. Dit proces kan als een soort sneeuwbal werken, waarbij je aan de hand van één artikel een grote verzameling aan relevante artikelen vindt.

Een belangrijk criterium om een studie mee te nemen is de gebruikte methode. Voor de uiteindelijke overzichten van onze aanvullende database gebruiken we (net als Hughes e.a., 2016) alleen studies die ofwel een experimentele opzet met een gerandomiseerde controlegroep hebben, ofwel een niet-experimentele opzet waarbij gecontroleerd wordt voor verschillen in waargenomen kenmerken tussen deelnemers aan LOB en niet-deelnemers. Om enigszins recente studies te hebben, zijn publicaties vanaf 2005 verzameld.

Systematiseren in database

Alle gevonden relevante studies zijn opgenomen in een aparte database. Hierbij zijn verschillende kenmerken opgenomen. Voor elke studie in de database wordt aangegeven:

- in welk land het onderzoek is uitgevoerd;
- welke methode is gebruikt: regressie met correctie voor verschillen in waargenomen factoren van deelnemers en niet-deelnemers, versus meer verfijnde methoden (zoals *difference in differences*; IV-schatters; gerandomiseerde experimenten);
- welk LOB-instrument(en) onder de loep zijn genomen;
- of er een positief, negatief, of geen effect gevonden is. Diverse studies kijken naar meerdere instrumenten en meerdere typen uitkomstmaten. Deze zijn dan als aparte items uitgewerkt in de database². Voor de instrumenten en uitkomstmaten zijn indelingen gemaakt die in het volgende hoofdstuk 2 nader worden uitgewerkt.
- Of in de studie ook gekeken is naar verschillen in effecten voor deelgroepen.

In totaal hebben we 28 studies gevonden. Dit betreft met name Nederland (12) en Duitsland (10). Verder hebben we enkele studies uit Finland (3), Denemarken (1), Zwitserland (1) en IJsland (1)³.

1.4 POSITIE LITERAATUURSTUDIE BINNEN GEHELE STUDIE

Deze literatuurstudie is een onderdeel van een breder meerjarig onderzoek. Het doel van het onderzoek is om te bepalen hoe effectief het bestaande beleid op het gebied van LOB is en hoe verbetering hiervan mogelijk is. Via de onderhavige literatuurstudie gaan we na wat hierover reeds bekend is. Daarnaast kent het onderzoek ook een empirisch deel. Hierbij concentreren we ons op het vmbo en de overgang naar het mbo. Het gaat dan bijvoorbeeld om de vraag welke rol LOB speelt in de profielkeuze en de keuze van een vervolgopleiding. Hierbij geven we aandacht aan diverse actoren die hierbij een rol spelen:

- de leerlingen zelf;
- scholen, middels decanen, LOB-coördinatoren en mentoren;
- ouders;
- gemeenten. Diverse gemeenten hebben vaak een actieve rol op LOB-terrein en ondersteunen scholen hierin. Soms gebeurt dit via het inschakelen of oprichten van een intermediair die bijvoorbeeld bedrijven en scholen bij elkaar brengt. Hierover is reeds een notitie verschenen⁴.

Door de betrokkenheid van diverse scholen en een groot aantal leerlingen, kunnen we nagaan welke effecten een verschillende uitvoeringspraktijk van LOB op keuzes van leerlingen heeft. Tevens maken we daarbij onderscheid naar typen leerlingen. Dit empirisch deel van de studie concentreert zich op Zuid-Holland.

² Als een instrument is getoetst op meerdere uitkomstmaten binnen eenzelfde bredere categorie van uitkomstmaten, is een systematiek gehanteerd om dit geheel als positief, negatief, of geen effect te typeren. Hierop gaan we in hoofdstuk 3 nader in.

³ Dat we relatief minder studies uit de Scandinavische landen hebben, heeft te maken met het feit dat we hier geen studies hebben benut in de eigen talen, maar enkel engelstalige studies. Dit ligt anders voor Nederland, en ook Duitsland.

⁴ <https://www.instituutgak.nl/onderzoek/kennisbank/loopbaanorientatie-in-het-beleid-van-gemeenten/>

GESCHIEDENIS, BEGRIPSBEPALING EN
CATEGORISERING VAN LOB

2 GESCHIEDENIS, BEGRIPSBEPALING EN CATEGORISERING VAN LOB⁵

LOB-interventies kunnen verschillende doelen hebben en worden gedragen door verschillende visies op LOB. Daarom wordt in de literatuur een breed spectrum aan resultaatindicatoren meegenomen bij het beoordelen van de effectiviteit van interventies. Deze indicatoren kunnen worden ingedeeld in sociale, onderwijs- en economische uitkomsten.

Deze diversiteit komt reeds tot uitdrukking in definities van LOB. Hierin worden verschillende accenten gelegd, als het gaat om de afweging tussen keuzes die aan het individu worden overgelaten of een zekere beïnvloeding van die keuzes vanuit de situatie op de arbeidsmarkt en daarmee het maatschappelijk belang. Deze accenten komen ook naar voren in de geschiedenis van LOB in het voortgezet onderwijs in Nederland. Lange tijd lag de regie vooral bij organisaties zoals de arbeidsvoorziening, waarmee ook de link met de arbeidsmarkt relatief groot was. Later werd LOB binnen en buiten het onderwijs van elkaar gescheiden en kwam er meer aandacht voor loopbaancompetenties: het opdoen van vaardigheden om te leren kiezen, waarbij de regie voor de uiteindelijke keuzes sterk bij de leerling zelf ligt. In recente jaren zien we weer meer aandacht voor het arbeidsmarktperspectief van opleidingen, bijvoorbeeld door het sturen op opleidingen in tekortsectoren.

2.1 INLEIDING

Loopbaanoriëntatie- en begeleiding (LOB) biedt mensen hulp en ondersteuning bij keuzes op het gebied van onderwijs en carrière. De visies op (het doel van) LOB hebben invloed op de resultaatindicatoren die worden gebruikt bij het meten van de effectiviteit. In dit hoofdstuk scheppen we een kader voor het literatuuronderzoek, door te kijken naar de ontwikkelingen hierin. Wat is de geschiedenis van LOB in Nederland? Hoe heeft het begrip LOB zich ontwikkeld en welke visies bestaan op LOB? Dat zijn de vragen die in dit hoofdstuk centraal staan.

Bij de geschiedenis concentreren we ons vooral op het vmbo en de voorgangers daarvan. Hoewel we ons concentreren op scholieren, besteden we bij de geschiedenis van LOB in Nederland ook enige aandacht aan LOB voor werklozen en werkenden. Lange tijd was LOB namelijk ondergebracht bij één overheidsorganisatie, de publieke arbeidsvoorziening, die zich op al deze groepen richtte.

2.2 GESCHIEDENIS

Vóór 1900 hadden kinderen weinig te kiezen in het onderwijs.⁶ Rond 1800 was het deelnamepercentage aan het lager onderwijs ongeveer 50. Naar schatting was 30 procent van de bevolking analfabeet. Het percentage kinderen dat na de lagere school vervolgonderwijs genoot was miniem. Gedurende de 19^e eeuw steeg de deelname aan het lager onderwijs en aan het eind van de eeuw voltooide ongeveer 90 procent de lagere school. Weliswaar ontstonden in de tweede helft van de eeuw nieuwe vormen van onderwijs zoals de ambachtsschool, de ulo, de hbs en de mms die de basis legden voor het lager en middelbaar

⁵ Mede gebaseerd op De Koning (2021).

⁶ Zie Knippenberg (1986) voor verdere informatie over de onderwijsdeelname vóór 1900.

beroepsonderwijs en het algemeen voortgezet onderwijs, maar deelname hierin was nog heel laag. Ook eenmaal op de arbeidsmarkt waren er weinig keuzemogelijkheden. Vrijwel iedereen deed ongeschoold werk of oefende een ambacht uit – al was dit laatste vrijwel geheel voorbehouden aan mannen – en bleef dit zijn hele leven doen.

Ca. 1900: Het ontstaan van LOB⁷

Hoewel vooral de ambachtsschool door zijn sterke arbeidsmarktgerichtheid wel elementen van LOB had, komt LOB pas na 1900 werkelijk tot ontwikkeling. Dit heeft te maken met de stroomversnelling in de innovaties en maatschappelijke veranderingen die dan optreden. De veranderingen die zich toen in een razend tempo voordeden brachten ook met zich mee dat veel nieuwe beroepen ontstonden en dat dus ook de beroepskeuzemogelijkheden toenamen. Het werd ook minder gebruikelijk dat kinderen hetzelfde gingen doen als hun ouders. In deze periode zien we dan ook de eerste beroepskeuzebureaus ontstaan. Het ministerie van arbeid subsidieert de activiteiten van deze bureaus. Het is ook de periode dat werkloosheid als maatschappelijk probleem wordt erkend en dat men naar oplossingen hiervoor zoekt. Het eerste arbeidsbureau opent kort na 1900 in Schiedam om werklozen te adviseren en te helpen bij het vinden van werk. Daarna volgen vele andere gemeenten. Het ontstaan van beroepskeuze-bureaus en arbeidsbureaus markeert de start van LOB in Nederland.

Na de tweede wereldoorlog: De landelijke arbeidsvoorziening als spil in LOB

De arbeidsbureaus gaan op in een landelijke arbeidsvoorzieningsorganisatie die onder verschillende namen tot kort na 2000 blijft bestaan. Vooral na de tweede wereldoorlog tot ongeveer half jaren tachtig is deze organisatie de spil in de uitvoering van LOB. Deze organisatie heeft een uitgebreid LOB-pakket voor werklozen en werkenden, maar is ook verantwoordelijk voor LOB in het onderwijs. In deze periode komt het onderwijs pas werkelijk tot wasdom. Er komt ook lager en middelbaar beroepsonderwijs op andere terreinen dan techniek en in alle onderwijsvormen groeit de deelname sterk.

Jaren '70 en '80: Het belang van arbeidsmarktperspectief

Omdat de werkloosheid tot halverwege de jaren zeventig doorgaans laag was, werd bij LOB (ook voor werklozen) vooral uitgegaan van aanleg en preferenties voor beroepen. Dat veranderde toen vanaf het midden van de jaren zeventig de werkloosheid sterk toenam. Onder invloed hiervan ging in het beleid van de arbeidsvoorziening het arbeidsmarktperspectief een belangrijker rol spelen, vanuit de gedachte dat het weinig zin heeft iemand een vakscholing of een beroepsopleiding te laten volgen waarmee men een hoge kans heeft om werkloos te worden of te blijven.

Dit gaf veel weerstand onder beroepskeuzeadviseurs die wilden blijven werken vanuit de aanleg en inhoudelijke belangstelling bij cliënten voor een opleiding of beroep. Ook in het onderwijs wilde men dat. Uiteindelijk heeft dit ertoe geleid dat het ministerie van onderwijs de financiering van LOB in het onderwijs overnam. Waarschijnlijk markeert dit de scheiding tussen LOB voor werklozen en werkenden, waarin arbeidsmarktperspectief een belangrijke rol speelt, en LOB voor scholieren, waarin dit niet of veel minder een rol speelt. Wel neemt de duale vorm van het beroepsonderwijs hierin een aparte plaats in, omdat deze vereist dat een leerling een baan heeft voor de praktijkcomponent van de opleiding. Hier speelt dus per definitie aansluiting op de vraag naar arbeid een belangrijke rol.

De arbeidsvoorziening vergroot daarna de LOB-activiteiten voor werklozen en werkenden nog aanzienlijk. Vooral bij scholingsmaatregelen voor doelgroepen (onder meer herintredende vrouwen, laagopgeleiden en voortijdig schoolverlaters) wordt hieraan veel aandacht besteed. Men probeert hierbij een goede afweging te maken tussen aanleg en inhoudelijke belangstelling voor beroepen en het arbeidsmarktperspectief daarvan. Na het verdwijnen van de arbeidsvoorziening vermindert de omvang van de publiek gefinancierde LOB voor werklozen en werkenden sterk. Voor werkenden is dit in elk geval ten dele gecompenseerd

⁷ In de loop van de jaren zijn er verschillende termen gebruikt voor begeleiding op het gebied van opleiding en loopbaan, zoals beroepsonderwijs, loopbaanadvies, etc. We hanteren in dit hoofdstuk overal de term LOB.

doordat bedrijven en sectoren hier meer aan zijn gaan doen; voor werklozen is er sprake van een blijvende vermindering.

Na 2000: Meer aandacht voor LOB in het onderwijs, focus op loopbaanvaardigheden

Voor de periode tussen 1984 en 2000 is weinig bekend over LOB van scholieren (Meijers en Kuijpers, 2004). We weten daarom ook niet wat de invloed is geweest van de hervorming van het lager en middelbaar beroepsonderwijs in 1995, waarbij lbo en mavo opgingen in het vmbo en gespecialiseerde scholen voor middelbaar onderwijs zoals de MTS opgingen in ROC's. Na 2000 is er weer meer aandacht gekomen voor LOB. Het onderzoek dat hier toen naar is gedaan heeft er uiteindelijk ook toe geleid dat er in het onderwijs meer aandacht aan wordt besteed.

De ontwikkelde LOB is daarbij sterk gericht op de ontwikkeling van loopbaanvaardigheden, waarbij zelfregie van de leerling centraal staat ("leren kiezen"). Vanuit deze visie zijn onderwijs- en loopbaankeuzes de verantwoordelijkheid van de leerling zelf en is er dan ook, als de loopbaancompetenties op peil zijn, geen reden om deze keuzes te beïnvloeden. Daarom wordt er door onderzoekers die LOB vanuit deze visie benaderen weinig onderzoek gedaan naar de effecten van LOB op de gemaakte keuzes en de gevolgen daarvan voor de kansen op de arbeidsmarkt.

Maar vastgesteld moet worden dat veel jongeren die na een mbo-opleiding de arbeidsmarkt opgaan daarop niet succesvol zijn en met werkloosheid te maken krijgen. Dit heeft voor een belangrijk deel met het niveau en de richting van de gekozen opleiding te maken. Niet goed op de arbeidsmarkt afgestemde keuzes hebben uit maatschappelijk oogpunt bovendien als nadeel dat er tekorten kunnen ontstaan in cruciale beroepen. In Nederland zijn er al jaren tekorten aan technici en aan medisch personeel. Het tekort aan technici heeft geleid tot verschillende initiatieven als het Platform Bèta Techniek (vanaf 2004) om meer jongeren (en specifiek ook meisjes) voor techniek te interesseren.⁸ In bijlage I zijn meerjarige trends geschetst van de keuzepatronen van vmbo-leerlingen. Hieruit komt naar voren dat de keuze voor een technische sector tot ongeveer 2012 sterk is gedaald en daarna is gestabiliseerd.

Heden: Verplicht onderdeel van het curriculum en hernieuwde aandacht voor arbeidsmarktperspectief

De toenemende aandacht voor LOB heeft ertoe geleid dat het inmiddels een verplicht onderdeel van het curriculum is in het vmbo. In het kader van de regeling examenprogramma's vo (artikel 2 en bijlage 3) is het loopbaandossier per augustus 2016 een verplicht onderdeel voor vmbo bb, kb en gl. Per november 2017 is dit ook voor vmbo tl verplicht. LOB in het vmbo dient aan de volgende wettelijke eisen te voldoen:⁹

1. De kandidaat heeft de vaardigheid de eigen loopbaan vorm te geven door op systematische wijze om te gaan met 'loopbaancompetenties' (kwaliteitenreflectie, motievenreflectie, werk-exploratie, loopbaansturing, netwerken).
2. De kandidaat maakt zijn eigen loopbaanontwikkeling inzichtelijk voor zichzelf en voor anderen door middel van een 'loopbaandossier'.

In bijlage II is een verkenning uitgevoerd met data van de LAKS-monitor om na te gaan of de verplichting sinds 2016 heeft geleid tot een trendbreuk in tevredenheid over de begeleiding bij keuzes in het vmbo. Al met al lijkt hiervan maar een beperkte invloed uit te gaan en voor zover deze enigszins terug te vinden is, geldt dit meer voor de keuze van een vervolgopleiding, dan voor de profielkeuze.

In recente jaren komt er weer meer aandacht voor het arbeidsmarktperspectief van opleidingen. Ook gemeenten zien dat veel jongeren werkloos worden, mede door de opleiding die ze hebben gekozen. Zij

⁸ In recente jaren is het Platform Bètatechniek samen met onder meer TechniekTalent.nu geïntegreerd in het Platform voor Talent en Technologie (<https://ptvt.nl/>).

⁹ https://www.expertisepuntlob.nl/bestanden/artikelen/13/292_Digi_Wegwijzer_Loopbaandossier_LOS.pdf?1598973970=

houden zich daarom actief bezig met de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Zo heeft in Rotterdam Zuid tussen 2016 en 2019 het BRIDGE-project gelopen waarmee de gemeente Rotterdam, Nationaal Programma Rotterdam Zuid en enkele andere partijen hebben geprobeerd te bevorderen dat meer (v)mbo-jongeren kiezen voor een opleiding die goede kansen op werk geeft, i.c. logistiek, techniek of zorg.

2.3 BEGRIPSONTWIKKELING

2.3.1 Interesse en talent

In de uitwerking van optimale loopbaankeuzes in hoofdstuk 1 leggen we zowel een link met de arbeidsmarkt als met interesses en talent. Maar wat betekenen nu eigenlijk deze begrippen? In de oratie van Sanne Akkerman (2017) gaat zij dieper in op het begrip interesse, juist ook in de context van het onderwijs. Interesse wordt in de psychologie gedefinieerd als een psychologische staat van betrokkenheid van een persoon bij een bepaald object. Interesse is dus relationeel en verwijst naar een inhoud waar iemand graag mee bezig is. Daarmee raakt interesse zowel aan cognitie, motivatie en affect.

Wat is de rol van onderwijs hierin? Volgens Akkerman is het niet reëel dat het in het onderwijs gaat om verder ontwikkelen van bestaande interesses en niet om het nog wekken van nieuwe interesse. Onderwijs is immers inhoudelijk gericht en ingericht: het bepaalt op voorhand wat relevant wordt geacht voor vorming, maatschappelijke participatie en een toekomst op de arbeidsmarkt. Onderwijs is met andere woorden niet gericht op willekeurige interesses maar biedt in zijn richting en inrichting al objecten aan waaraan het leerlingen en studenten mee in aanraking wil laten komen. En daardoor kan onderwijs een vormende functie hebben, zowel als het gaat om het vormen van bestaande interesses als het wekken van nieuwe interesses. Akkerman (2017) verwijst in dit verband naar inspanningen in het onderwijs om de interesse voor techniek te vergroten. Hier zijn zeker resultaten mee geboekt. Tegelijkertijd benadrukt Akkerman dat zeker niet voor alle leerlingen vergelijkbare effecten opgaan. Juist omdat bij interesse het subjectieve element (relationeel) zo sterk is, kunnen de effecten heel divers zijn. Ofwel: interesses van leerlingen zijn niet vaststaand en onderwijs is impliciet of expliciet (mede) sturend hierin. Tegelijkertijd kent een bewuste sturing ook weer de nodige beperkingen.

Bij talent gaat het in principe om een aangeboren aanleg. Ritzen e.a. (2016) behandelen het begrip talentontwikkeling en laten zien dat in de literatuur wordt benadrukt dat talent in een leerproces door oefening ontwikkeld wordt en door relevante ervaringen verrijkt, ofwel een combinatie van nature en nurture. Ook eerder onderzoek naar bijvoorbeeld intelligentie laat zien dat bij cognitieve vermogens sprake is zowel van overervingsfactoren als omgevingsfactoren (zie bijvoorbeeld Sternberg en Grigorenko, 1997). Ritzen e.a. (2016) benadrukken vanuit de literatuur de rol van onderwijs in het ontwikkelen van talent. Het gaat dan bijvoorbeeld om het prikkelen van de nieuwsgierigheid en uitdagen van de leerlingen, en een curriculum dat mogelijkheden voor verdieping, verbreding en versnelling biedt. Bij dit alles speelt de vakbekwaamheid van de docent een belangrijke rol.

Het bovenstaande laat zien dat in de literatuur de ontwikkeling van interesses en talent sterk op elkaar betrokken worden. Vaak zal aanleg en interesse hand in hand gaan: iemand die aanleg heeft voor een bepaald item zal dit item ook "leuk" vinden, er meer van willen weten en al doende competenties ontwikkelen. Maar ook iemand die in beginsel weinig aanleg heeft, kan in een bepaald item geïnteresseerd zijn, er meer van willen weten en al doende competenties en vaardigheden ontwikkelen. Het onderwijs kan in dit proces van ontwikkeling van interesses en talenten een belangrijke rol spelen. LOB heeft een rol in de keuzes die worden gemaakt welke vaardigheden en talenten verder worden ontwikkeld. Hierop gaan we in de volgende subparagraaf verder in.

2.3.2 LOB

LOB heeft te maken met hulp en ondersteuning bij en ontwikkeling van vaardigheden voor het maken van keuzes op het gebied van onderwijs, scholing, beroepen en banen. Er is geen algemeen aanvaarde definitie van LOB en er bestaan verschillende visies op.

De basis: Parsons' model

De theoretische bakermat van LOB ligt in de Verenigde Staten aan het begin van de 20^e eeuw, en wel bij Parsons (2009). Het probleem dat hij agendeerde was dat het onderwijs in de VS hoofdzakelijk theoretisch van aard was en dat jongeren op school niet de praktische vaardigheden leerden die zij op de arbeidsmarkt nodig hadden (Herr, 2013). Hij ontwikkelde daarom een model voor LOB dat eigenlijk al alle elementen bevatte waarvan nog steeds gevonden wordt dat ze belangrijk zijn voor LOB: a) zelfkennis over interesses, capaciteiten en ambities, b) kennis over opleidingseisen voor beroepen, beroepsinhoud, lonen en kansen op werk, en c) reflecteren en redeneren over de relaties tussen de onder a) en b) genoemde items.

Uitbreiding van de definitie naar het hele arbeidsleven

In dit eerste model is LOB alleen gericht op jongeren. In latere definities werd expliciet aangegeven dat LOB betrekking heeft op keuzes voorafgaande aan en tijdens het arbeidsleven. Een voorbeeld hiervan is de definitie door Super (1957), die persoonlijke ontwikkeling benadrukt en zich niet meer specifiek op jongeren richt. Deze definitie omschrijft LOB als: *“the process of helping a person to develop and accept an integrated and adequate picture of himself and of his role in the world of work, to test this concept against reality, with satisfaction to himself and to society”*. Hierin komt dus zowel het individuele als het maatschappelijke belang van goede onderwijskeuzes naar voren.

Ontwikkeling richting zelfregie en eigen verantwoordelijkheid

In de recentere ontwikkeling van het LOB-begrip zien we dat zelfregie en eigen verantwoordelijkheid van mensen sterk naar voren komen en de maatschappelijke dimensie van opleidingskeuzes meer op de achtergrond is geraakt. Dit past in de trend van een terugtrekkende overheid en toenemend individualisme die in de laatste decennia van de twintigste eeuw begint. De jongere wordt hierbij als individu gezien die na toegerust te zijn met voldoende loopbaanvaardigheden de opleiding kiest die voor hem of haar optimaal is.

Binnen loopbaantheorieën komt dit concept van zelfregie sterk naar voren in de zogenaamde *life-design theorie* (Savickas e.a., 2009; Nota en Rossier, 2014). Deze theorie benadrukt dat zowel beroepen als carrièrepatronen steeds meer aan verandering onderhevig zijn en steeds minder vastliggen. Maar ook werkenden zelf veranderen. Zij zijn gericht op persoonlijke ontwikkeling in hun werk, mede in reactie op hun veranderende werkomgeving (levenlang leren).

Deze life-design theorie kan ook wel geplaatst worden tegenover wat men een meer statische *“matchingsbenadering”* noemt. In een van de carrièrtheorieën die worden beschreven door Leung (2008) en Kuijpers (2012), namelijk die van Holland (1997), wordt bijvoorbeeld sterk de nadruk gelegd op de match van de persoonlijkheid en interesses van iemand aan de ene kant en de kenmerken van de werkomgeving aan de andere kant. Kuijpers (2012) plaatst hier de nodige kanttekeningen bij en vraagt zich af hoe functioneel “passen en meten” nog is in een niet-stabiele omgeving.

De life design theorie benadrukt de noodzaak om mensen te ondersteunen bij het opbouwen van hun levensloopbaan, om te anticiperen op en om te gaan met veranderingen. Loopbaanaanpassing wordt beschouwd als een essentiële vaardigheid van een werknemer. Loopbaanadviseurs gebruiken het life-design-paradigma en de daaruit afgeleide methoden om cliënten te helpen omgaan met baanveranderingen en een beter ontwerp van hun leven. Daarbij houden ze rekening met contextuele mogelijkheden, dynamische processen, niet-lineaire loopbaanontwikkelingen, en meerdere mogelijke perspectieven. Adviseurs dienen zich volgens deze theorie te richten op “how to do” en niet “what to do”. Wat betreft informatievoorziening gaat het dan bijvoorbeeld om cliënten te leren omgaan met de grote hoeveelheid informatie die beschikbaar is, in plaats van om daar nog informatie aan toe te voegen. Interventies zijn sterk gericht op een dialoog.

Kanttekeningen bij deze ontwikkeling richting zelfregie

Er zijn een aantal kanttekeningen te plaatsen bij bovenstaande visie. Zo worden individuen in hun keuzes sterk bepaald door gewoonten, normen en waarden en blijken deze keuzes minder rationeel te zijn dan gedacht. Zo is het nog steeds zo dat weinig meisjes en vrouwen voor een technisch beroep kiezen en weinig jongens en mannen voor een zorgberoep, terwijl het weinig aannemelijk is dat dit met aanleg te maken heeft.¹⁰

Verder is het zo dat het feit dat de arbeidsmarkt verandert niet betekent dat het niet uitmaakt wat je voor opleiding en beroep kiest. Zeker voor mensen met maximaal een mbo-opleiding geldt dat het belangrijk is na de opleiding een baan te vinden die goede kansen geeft op duurzame arbeidsinpassing. Dit zal geen baan voor het leven meer zijn, maar wel een baan van waaruit men verder stappen kan zetten tijdens het arbeidsleven. Zowel richting als niveau van de opleiding zijn hiervoor van belang. Heeft iemand bijvoorbeeld een administratieve opleiding op niveau 2 gedaan, dan is het zeer de vraag of in de praktijk in het arbeidsleven alle mogelijkheden nog openliggen. Wat dit betreft houdt het life-design paradigma, zoals boven geschetst, weinig rekening met de beperkingen die mensen kunnen ondervinden bij keuzes tijdens hun loopbaan, bijvoorbeeld door de eisen die werkgevers stellen. Op de arbeidsmarkt gaat het altijd om aansluiting tussen vraag en aanbod en dus speelt matching een belangrijke rol.

Tevens geldt dat niet voor iedere leerling er een optie is die hij/zij duidelijk hoger waardeert dan de andere opties, ook als hij of zij goed met allerlei informatie om kan gaan en allerlei vaardigheden heeft. Dus je kunt er niet van uitgaan dat LOB per definitie helpt in de keuze.

Verder hebben mensen in hun gedrag moeite om langetermijneffecten voldoende mee te wegen in hun beslissingen. Omdat bij jongeren het brein nog niet volledig is ontwikkeld, hebben zij nog meer moeite met het overzien van de langetermijneffecten van hun beslissingen. Dit speelt ook bij onderwijskeuzes. Zo hebben veel kinderen achteraf spijt van hun onderwijskeuze, als blijkt dat ze met hun opleiding geen baan kunnen vinden¹¹.

Op grond van het voorgaande concluderen we dat het gewenst kan zijn dat LOB een sterkere adviserende rol heeft, of gericht de aantrekkelijkheid van bepaalde keuzes meer over het voetlicht brengt, gebaseerd op informatie over het arbeidsmarktperspectief van beroepen. Daarmee perkt men de keuzevrijheid van jongeren niet in. Doel hiervan zou moeten zijn om juist onder jongeren die heel erg twijfelen tussen verschillende opleidingen en beroepen te bereiken dat een groter deel voor een opleiding en beroep met een relatief gunstig arbeidsmarktperspectief kiest. Dit geldt zeker voor het vmbo, waar jongeren op vroegere leeftijd al belangrijke keuzes moeten maken voor een profiel en vervolgopleiding en die later vaker een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt innemen. Dit helpt de betrokken jongeren, maar ook de maatschappij doordat het bijdraagt tot een betere aansluiting tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt. En dit laatste is belangrijk om te voorkomen dat belangrijke behoeften niet kunnen worden vervuld door personeelstekorten in cruciale beroepen. Een dergelijke advisering hoeft niet te betekenen dat de aansluiting van de opleidings- en de beroepskeuze op aanleg en interesse afneemt. Hierbij moet ook bedacht worden dat het procentueel in het algemeen maar op een beperkte verschuiving in onderwijskeuzes gaat; het zou natuurlijk niet goed zijn dat iedereen techniek of zorg gaat kiezen.

¹⁰ In het keuzeprocess spelen diverse actoren een rol: sociale omgeving (ouders), scholen, bedrijven en sectoren, (sociale) media. Achtergrondkenmerken van ouders zoals cultuur, sociaaleconomische status, opleidingsniveau en etniciteit zijn daarbij belangrijke voorspellers van studieloopbaankeuzes van jongeren (OECD, 2018; Gelderblom e.a., 2019; De Koning e.a., 2010; Misko e.a., 2007). Deze invloed is lang niet altijd gunstig voor jongeren, vooral als deze de kans op hoger onderwijs vermindert bij kinderen die daarvoor wel potentie hebben. Maar ook komt het voor dat kinderen uit statusoverwegingen juist niet de kans krijgen om een mbo-opleiding te doen.

¹¹ Zie bijvoorbeeld de notitie: https://www.uwv.nl/overuw/images/de_arbeidsmarktpositie_van_opleidingen_2017.pdf.

2.4 INDELING VAN LOB-INTERVENTIES

In grote lijnen omvat LOB in ieder geval de volgende elementen: Praktijkervaringen en informatie, vaardigheden en begeleiding en advies.

Praktijkervaringen en informatie

Het is voor jongeren in de eerste plaats moeilijk om opleidings- en loopbaankeuzes te maken, omdat zij onvoldoende informatie hebben over opleidingen en beroepen en zich moeilijk een voorstelling kunnen maken hoe zij het zouden ervaren als zij een dergelijk beroep zouden vervullen. Dit betreft inhoudelijke aspecten: wat houden beroepen en banen in, wat wordt dan van je gevraagd, hoe ziet de context van zo'n beroep eruit, welk opleidingstraject moet je volgen voor een beroep en wat is het arbeidsmarktperspectief van opleidingen en beroepen?

Vaardigheden

Om goede keuzes te kunnen maken moet je weten welke opleidingen en beroepen aansluiten bij je aanleg en je voorkeuren. Dit vereist zelfkennis, die je kunt aanvullen door bepaalde typen arbeid uit te proberen of tests af te leggen. Je moet het keuzeproces kunnen structureren en weten waar je allerlei informatie kunt krijgen die je nodig hebt en ook je contacten in je omgeving benutten om meer te weten te komen over vervolgopleidingen, werk en beroepen. Daarvoor zijn loopbaanvaardigheden nodig. Zoals in paragraaf 2.2 aangegeven zijn een aantal van deze loopbaancompetenties ook nader omschreven in het curriculum voor het vmbo. Om uiteindelijk aan een stage of baan te komen heb je ook netwerk- en sollicitatievaardigheden nodig.

Begeleiding en advies

Begeleiding en advies kunnen aanleiding geven tot reflectie, maar iemand die heel erg twijfelt ook een zetje geven bij het nemen van onderwijsbeslissingen.

Interventies

Om bovenstaande elementen te faciliteren, zijn maatregelen en instrumenten op het gebied van LOB nodig. Informatie is niet zomaar beschikbaar, en praktijkervaringen kunnen moeilijk worden opgedaan, maar moeten speciaal voor LOB worden samengesteld en gefaciliteerd. Zo kan door middel van specifieke instrumenten als stages, tests en bedrijfsbezoeken mogelijk worden gemaakt dat leerlingen ervaringen en informatie opdoen. Om loopbaanvaardigheden op te doen is onderwijs en training nodig. Ook hier kunnen praktijkervaringen, zoals stages, een rol in spelen.

In onderstaande tabel 2.1 zijn de typen LOB-interventies (maatregelen, instrumenten, e.d.) opgenomen die wij in dit onderzoek onderscheiden. Verder zijn per type interventie specifieke voorbeelden van LOB weergegeven.

Er bestaat geen internationale of Nederlandse standaardisatie van LOB-interventies. Wel wordt in een grote internationale literatuurinventarisatie (Hughes e.a., 2016) een indeling van LOB-interventies gehanteerd.¹² Deze indeling hanteren we als basis voor de literatuurstudie. Op een aantal punten wijken we af van deze indeling. In de eerste plaats is de indeling van Hughes e.a. geënt op de situatie in de Angelsaksische landen, waar door de overheid gefinancierd middelbaar beroepsonderwijs weinig voorkomt. Daarom worden in deze landen in het algemeen voortgezet onderwijs projecten uitgevoerd ('*work-related learning*' en artificiële bedrijven) om leerlingen beroepservaring op te laten doen. In Nederland is dit onderdeel van het beroepsonderwijs. Verder onderscheiden Hughes e.a. enkele LOB-typen (*work-experience*, *job shadowing* en *volunteering*) die veel gemeenschappelijks hebben en door ons als één type worden gezien. Het door Hughes e.a. onderscheiden '*mentoring*' zien wij als onderdeel van een bredere categorie LOB die advies

¹² In bijlage III is een nadere verduidelijking van de indeling bij Hughes e.a. gegeven.

omvat. En ten slotte bevat de indeling van Hughes e.a. een categorie ‘careers provision’ die zeer heterogeen is en onder meer arbeidsmarktinformatie en ontwikkeling van loopbaanvaardigheden omvat. Wij hebben deze hele brede categorie in enkele typen gesplitst. Wanneer we direct de resultaten van Hughes e.a. laten zien, hanteren we uiteraard wel de indeling die daarin is gehanteerd.

Tabel 2.1 Overzicht van de onderscheiden typen LOB en voorbeelden van LOB-interventies

Type LOB	Voorbeelden van interventies
Kennismaking met werk/studie om beter inzicht te krijgen welk type werk/studie aansluit bij talenten en interesses	Bedrijfsbezoeken, stages, deelname aan werkervaringsprojecten
Hulp bieden bij de keuze voor een opleiding	Begeleiding en advies door, of dialoog met, een mentor, decaan of consulent, beroepskeuzetest
Beter geïnformeerd raken over relevante aspecten van opleidingen en beroepen	Bijvoorbeeld informatie over de opleidingseisen voor beroepen, proefstuderen, opleidingsmarkten, informatie over arbeidsmarktperspectief
Hulp bij het vinden van een stage, werkervaringsplaats of leerwerkplaats	Samenwerking tussen scholen en bedrijven, intermediairs die bemiddelen tussen leerlingen en bedrijven
Onderwijs of training in LOB	Training in het ontwikkelen en benutten van netwerken, onderwijs in keuzevaardigheden
LOB voor ouders van scholieren	Gesprekken met ouders en leerlingen, voorlichtingsbijeenkomsten
Digitale LOB	Digitaal portfolio waarin leerlingen o.a. alle loopbaanvaardigheden bijhouden, online lesmethodes, digitale beroepskeuzetest
Werknemersvaardigheden/sollicitatietraining	Training in het maken van een cv, training in het opstellen van een sollicitatiebrief, training in het voeren van sollicitatiegesprekken
Systeeminterventies	Training docenten in LOB, training consulenten in LOB, maatregelen om de organisatie bij de uitvoering van LOB efficiënter te maken

2.5 POTENTIËLE BATEN EN OPERATIONALISERING DAARVAN IN UITKOMSTMATEN

De potentiële baten van LOB liggen zowel op het individuele als het maatschappelijke vlak. Deze baten zijn soms lastig te operationaliseren. Denk bijvoorbeeld aan geluk. Andere aspecten (die van invloed zijn op het geluksgevoel) zijn makkelijker te meten, zoals het kunnen krijgen van een baan, de hoogte van het loon en de tevredenheid over de opleidingskeuze.

Drie soorten uitkomstmaten: sociale, onderwijs- en economische uitkomsten

Hughes e.a. delen de uitkomstmaten die bij het meten van de effecten van LOB voor de deelnemende leerlingen worden gebruikt in drie grove categorieën uitkomstmaten in:

- Sociale uitkomsten (bijvoorbeeld effecten op welzijn, loopbaanvaardigheden, cultureel kapitaal, zelfvertrouwen, veerkracht, non-cognitieve vaardigheden, mentale gezondheid en deelname aan criminele activiteiten).
- Onderwijsuitkomsten (bijvoorbeeld effecten op het onderwijsniveau of instroom in bepaalde vervolgoopleidingen).
- Economische uitkomsten (bijvoorbeeld effecten op loon, baanbehoud, kans om werk te vinden en/of aansluiting van het werk, de transitie van onderwijs naar werk, sociale mobiliteit en vermindering van werkloosheid).

In de praktijk is het onderscheid tussen deze categorieën echter niet altijd duidelijk. Er zijn bijvoorbeeld LOB-interventies die tot doel hebben dat leerlingen een beroep kiezen voor en een leerbaan vinden in het duale systeem. Dit zouden we dan zowel onder onderwijs- als economische uitkomsten kunnen rubriceren. Een effect op het welzijn van degenen die LOB ontvangen wordt door Hughes e.a. als sociale uitkomst

gezien. Maar economie gaat in essentie over welzijn: werk en inkomen zijn hierin geen doel, maar middel tot behoeftebevrediging. Nut of welzijn vormen hier de eigenlijke uitkomstvariabele.

Verder kunnen verschillende typen uitkomsten elkaar beïnvloeden. Een hoger opleidingsniveau vertaalt zich bijvoorbeeld vaak in een hogere kans op betaald werk en een hoger loon. Loopbaanvaardigheden zijn tussenuitkomsten die tot doel hebben om betere keuzes te maken die vervolgens tot betere uitkomsten in het onderwijs, de arbeidsmarkt en andere levenssferen. Maar er is onvoldoende bekend om op basis van bestaande studies deze effectketen van LOB empirisch in kaart te brengen.¹³

In deze literatuurstudie houden we indeling van Hughes e.a. aan. We lichten daarbij vaak toe om wat voor soort uitkomstmaat het precies gaat.

Vorm- en uitvoeringsaspecten

Het is niet alleen van belang dat we weten of LOB-interventies effect hebben, maar ook of en zo ja op welke wijze dit afhangt van de vorm en uitvoering van een interventie. Als voorbeeld van vormaspecten van een LOB-interventie noemen we de duur en de kwaliteit van een stage. Uitvoeringsaspecten zijn bijvoorbeeld hoe LOB is georganiseerd binnen een school en of een interventies door de school zelf wordt uitgevoerd of wordt uitbesteed. In de literatuurstudie zullen we hier aandacht aan besteden, al zijn er relatief weinig studies waarin vorm- en uitvoeringsaspecten met wetenschappelijke methoden worden onderzocht.

Kruiseffecten tussen interventies

Een ander relevant aspect is dat het effect van de ene LOB-interventie afhankelijk zou kunnen zijn van de toepassing van andere interventies. Er wordt zelfs wel gesteld dat het geen zin heeft om naar het effect van individuele LOB-interventies te kijken en dat alleen de combinatie van LOB-interventies effect heeft. Er is echter geen bewijs voor deze stelling. Het is ook denkbaar dat verschillende LOB-instrumenten substituten voor elkaar zijn of dat verschillende LOB-instrumenten elkaar zelfs tegenwerken. Hier is echter weinig onderzoek naar gedaan.

Maatschappelijke effecten

Naast effecten op het individu, kan LOB ook maatschappelijke effecten hebben. Onderwijseffecten kunnen bijvoorbeeld leiden tot een betere aansluiting tussen vraag en aanbod, waardoor productie en dienstverlening toenemen en beter kan worden voldaan aan maatschappelijke behoeften. Als onderwijseffecten als gevolg van LOB de kans op betaald werk verhogen kan dit leiden tot vermindering van criminaliteit en daarmee maatschappelijke kosten (overlast, schade, kosten van het judiciële systeem) voorkomen of verminderen. De meting van deze maatschappelijke effecten valt echter buiten de scope van deze studie.

Kosten en baten

Ten slotte merken we op dat niet alleen van belang is dat LOB positieve effecten en baten heeft, maar ook dat de baten zich gunstig verhouden tot de kosten van LOB. Een zeer effectieve LOB-interventie die relatief duur is, is niet noodzakelijk te prefereren boven een wat minder effectieve interventie die veel minder kost. In het laatste geval zijn er immers meer middelen voor andere LOB-interventies die ook een effect kunnen hebben. Er is echter weinig onderzoek gedaan naar de kosten-batenverhouding bij LOB-interventies. Voor zover hier iets bekend over is, lijkt het erop dat kleine effecten van LOB al voldoende zijn om de kosten goed te maken.¹⁴

¹³ Fouarge e.a. (2017) is een voorbeeld van een studie waarbij wordt nagegaan hoe overwegingen bij de studiekeuze (“wat vind ik leuk”, “waar liggen carrièremogelijkheden”, “wat kan ik”) doorwerken op een aantal sociale (“spijt”) en economische uitkomsten.

¹⁴ Zie hiervoor De Koning & Van der Toorn (2021).

2.6 GENERALISATIE VAN UITKOMSTEN UIT ANDERE LANDEN

In deze literatuurstudie kijken we naar onderzoek uit Nederland, maar nadrukkelijk ook naar onderzoek uit het buitenland. Dit laatste is nodig omdat het aantal Nederlandse studies dat aan wetenschappelijke standaarden voldoet beperkt is. De vraag is dan wel of uitkomsten van buitenlands onderzoek van toepassing zijn op Nederland. In feite is de vraag algemener: zijn uitkomsten over LOB uit het ene land van toepassing op een ander landen? Hier besteden we in het literatuuronderzoek specifiek aandacht aan.

Vershil in onderwijsinstituties

De eerste factor die generalisatie van uitkomsten kan beïnvloeden is het verschil in instituties tussen landen. In Nederland is beroepsonderwijs een afzonderlijke tak van het publiek gefinancierde initiële onderwijs. In de Angelsaksische landen is dit niet of veel minder het geval. In deze landen wordt dit deels gecompenseerd door projecten op de High School die neerkomen op leren door werken. Hughes e.a. beschouwen dit als LOB-interventie, maar in Nederland is dit onderdeel van het beroepsonderwijs (stages binnen de bol-variant en leerbanen binnen de bbl-variant van het mbo). LOB speelt daardoor in elk geval ten dele een andere rol in het onderwijs in Nederland vergeleken met de Angelsaksische landen, waardoor mogelijk ook de effecten anders zijn.

Vershil tussen leerlingen

Verder geldt dat de indeling van het voortgezet onderwijs in veel Angelsaksische landen moeilijk vergelijkbaar is met de Nederlandse situatie. De vraag is bijvoorbeeld in hoeverre vmbo-leerlingen te vergelijken zijn met de leerlingen van vergelijkbare leeftijd waarover veel LOB-studies in Hughes e.a. gaan. De vergelijkbaarheid met landen in continentaal Europa is waarschijnlijk groter. Zo zijn leerlingen die in Duitsland de *Hauptschule* volgen en aan het eind hiervan een beroep kiezen voor instroom in het duale systeem redelijk vergelijkbaar met vmbo-leerlingen. Maar in Nederland kun je niet op je 14^e of 15^e in het duale onderwijs stromen; in Duitsland wel.¹⁵

Geen internationale standaardisatie van interventies

Een ander punt dat de vergelijkbaarheid met buitenlandse LOB-interventies bemoeilijkt is dat er geen internationale standaardisatie van LOB-interventies is. Een Nederlandse interventie die onder hetzelfde type valt als een buitenlandse interventie die bewezen effectief is, kan toch ineffectief zijn door verschillen in vorm en uitvoering. Zelfs binnen Nederland doet dit probleem zich voor.

¹⁵ Ook Duitsland kent een schoolse variant van het middelbare beroepsonderwijs, maar dit is minder populair. Verder is er in Duitsland een tendens dat jongeren later in het duale systeem stromen, waardoor het leeftijdsverschil met de bbl in Nederland afneemt.

EFFECTEN LOB: EERSTE INVENTARISATIE

3 EFFECTEN LOB: EERSTE INVENTARISATIE

Het algehele beeld van de effectiviteit van LOB-instrumenten in het voortgezet onderwijs is positief. In de overzichtsstudie van Hughes e.a. (2016) worden 73 studies op een rij gezet, waarbij een meerderheid van de metingen in de categorie “overwegend positieve resultaten” valt. De studie van Hughes e.a. is sterk gebaseerd op Angelsaksische studies. Onze eigen database van studies laat zien dat dit positieve resultaat ook opgaat voor studies uit Noord-West Europa, landen met een ander onderwijssysteem, waarbij het beroepsonderwijs een belangrijke rol speelt. Het gunstige beeld gaat in beide bronnen zowel op voor de sociale uitkomsten, onderwijsuitkomsten als economische uitkomsten. Dit betekent in de praktijk dat op een breed spectrum van uitkomstmaten effecten zichtbaar zijn, zoals loopbaancompetenties (sociale uitkomsten), (betere) cijfers, richtingkeuze en (lagere) uitval (onderwijsuitkomsten), intrede en kansen op de arbeidsmarkt en loonhoogte (economische uitkomsten). De gunstige economische resultaten wijzen erop dat LOB ook op langere termijn baten oplevert.

Dat jongeren zich beginnen te oriënteren op hun verdere toekomst en loopbaan start niet pas in het voorgezet onderwijs. In het primair onderwijs ontwikkelen kinderen hun eerste gedachten hierover, waardoor diverse opties al vroeg afvallen. Er is veel minder onderzoek beschikbaar over de effectiviteit van LOB in het primaire onderwijs, maar enkele studies laten wel zien dat dat dit proces van aspiraties ook in deze levensfase beïnvloed kan worden.

Over de mechanismen waarlangs de uitkomsten van LOB optreden spreken Hughes e.a. dat dit nog deels onontgonnen terrein is. Gesignaleerd wordt wel dat via LOB jongeren hun perspectief verbreden, en nieuwe ervaringen opdoen die hun eigen directe omgeving niet biedt. Tevens wordt genoemd dat een toegenomen inzicht in het verband tussen studieprestaties en de arbeidsmarkt de motivatie voor inzet op school verhoogt omdat men meer het belang hiervan inziet. Om beter zicht te krijgen op mogelijke mechanismen die een rol spelen bij de effectiviteit gaan we in het volgende hoofdstuk (4) dieper in op uitkomsten per interventie, doelgroep en uitvoeringswijze.

3.1 EFFECTEN VAN LOB IN HET PRIMAIRE ONDERWIJS

Hoewel dit literatuuronderzoek zich meer specifiek concentreert op het voortgezet onderwijs, is van belang dat we ook zicht hebben op wat de effecten zijn op wat er daarvoor gebeurt in het primaire onderwijs. Het voortgezet onderwijs is immers maar een schakel in een keten. Het belang van LOB in het primaire onderwijs wordt onderschreven door Gottfredson (2002). Zij geeft aan dat de carrièregedachten en -beslissingen van mensen sterk gevormd worden vanaf jonge leeftijd (al vanaf ca. 6 jaar) door bepaalde opties te elimineren, gebaseerd op hoe zij zichzelf zien, of deze opties daar wel of niet bij passen en of ze haalbaar lijken. Het is dus mogelijk dat kinderen in een vroeg stadium onderwijs- en baanopties afschrijven, terwijl dit niet nodig zou zijn als ze (via LOB) meer inzicht en ervaringen in bepaalde carrièreopties zouden krijgen.

In deze paragraaf gaan we in op een aantal studies dat zich richt op het primair onderwijs. Twee sterk parallelle overzichtsstudies die zich richten op de effectiviteit van LOB-interventies in het primair onderwijs zijn die van Kashefpakdel, Rehill & Hughes (2018, 2019). Zij maken niet enkel gebruik van studies met een robuuste empirische onderzoeksmethode, maar maken ook gebruik van informatiebronnen zoals meningen van deskundigen en case studies. Dit doen zij omdat er simpelweg nog niet veel wetenschappelijk onderzoek verricht is op dit vlak.

Kashefpakdel, Rehill & Hughes hebben voor hun studies bestaande kennis over *career-related learning* (CRL) van basisschoolkinderen in OECD-landen verzameld. CRL bestaat uit verschillende activiteiten die jonge

basisschoolleerlingen diverse ervaringen bieden op het gebied van onderwijs, transitie en de arbeidsmarkt, en is dus een stuk breder dan LOB.

Een studie met betrekking tot het primair onderwijs die wordt aangekaart door Kashefpakdel, Rehill & Hughes en duidelijk betrekking heeft op LOB, is een van Wade et al. (2011), waar ook wel naar wordt gerefereerd als de *'Pathfinder pilot'*. Zij wilden middels een quasi-experimentele onderzoek met 38 participerende scholen en 120 vergelijkingscholen de hypothese testen dat het introduceren van activiteiten met betrekking tot *career-related learning* voor kinderen van 10 á 11 jaar oud uit sociaaleconomisch achtergestelde gebieden hun onderwijs- en carrièregerelateerde aspiraties doet toenemen en verbreden. De veelbelovende resultaten toonden aan dat dit inderdaad het geval was. Leerlingen die meededen aan *de Pathfinder pilot* bleken een hoger bewustzijn te hebben van studie- en carrièremogelijkheden en bovendien van het verband tussen onderwijs, kwalificaties en baankansen. Daarnaast bleken deze leerlingen minder te denken aan gendergerelateerde stereotiepen op de arbeidsmarkt, en had de *Pathfinder pilot* positieve effecten op de vaardigheden, het zelfvertrouwen en de inzet van leerlingen op school. De resultaten van Wade e.a. tonen aan dat LOB-interventies een ondersteunende rol kunnen spelen voor deze doelgroep in het primair onderwijs.

Naast uitkomsten op het gebied van begrip van banen en carrières, blijkt uit de studies van Kashefpakdel, Rehill & Hughes dat CRL invloed kan hebben op de vaardigheden van kinderen. Zij kaarten een Nederlandse studie aan van Huber, Sloof & Van Praag (2012). In deze studie werd middels een gerandomiseerd veldexperiment onderzocht in hoeverre een ondernemerschapsinterventie onder leerlingen uit groep 8 invloed had op hun (cognitieve en non-cognitieve) ondernemerschapsvaardigheden en intenties om een carrière in ondernemerschap na te streven. Deze interventie bestond uit vijf dagen aan lessen binnen een periode van twee tot vier weken met een praktische oriëntatie waarbij leerlingen door een volledige bedrijfscyclus van startup tot liquidatie werden geleid. De resultaten tonen aan dat deze interventie het gewenste positieve effect had op de non-cognitieve vaardigheden van leerlingen, zoals zelfredzaamheid, behoefte aan prestatie, neiging tot het nemen van risico's en analysevaardigheden.

Wat betreft de betrokkenheid van ouders, kaarten Kashefpakdel, Rehill & Hughes enkel studies aan die ingaan op de baten op het gebied van onderwijsprestaties, maar niet specifiek gericht op studie- of carrièrekeuzen. Dit is volgens hen omdat hier nog onvoldoende onderzoek naar is gedaan.

Een studie in het primaire onderwijs in Nederland is een quasi-experimentele studie met voor- en nameting en controlegroep van Post & Van der Molen (2014), die zich richt op de effecten van bedrijfsbezoeken op de attitudes van basisschoolleerlingen ten aanzien van beroepen in de technische sector. Post & Van der Molen vonden resultaten die erop duiden dat de attitudes van kinderen ten aanzien van de technische sector weinig beïnvloed werden door de huidige invulling van bedrijfsbezoeken. Zo was er vaak sprake van weinig voorbereiding en betrokkenheid vanuit de school en was de informatie die gegeven werd vaak erg stereotyperend (bijv. werken met machines). Post & Van der Molen komen tot de conclusie dat bedrijfsbezoeken veel effectiever zouden kunnen zijn in het wekken van de interesse van jonge leerlingen indien er enkele wijzigingen worden doorgevoerd. Enkele voorbeelden hiervan zijn dat leraren actief moeten proberen om de studenten te laten reflecteren op de aansluiting van hun interesses, talenten en ambities bij de technische sector gedurende het bedrijfsbezoek, en dat scholen moeten beginnen met bedrijfsbezoeken bij jongere klassen zoals groep 4, omdat op deze leeftijd mogelijk nog minder stereotyperende beelden en attitudes zijn ontstaan.

3.2 INTERNATIONALE OVERZICHTSTUDIES OVER EFFECTEN VAN LOB IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Het ligt voor de hand om een overzicht over de literatuur over effectiviteit van LOB te starten met het benutten van bestaande literatuurstudies. Wij kiezen hierbij om met name de studie van Hughes e.a. (2016) te benutten. Er bestaan ook andere overzichten, maar deze zijn meer gedateerd (zoals Baker en Taylor,

1998; Bowes e.a. 2005; Hughes en Karp, 2004). De recente overzichtsstudie van de OECD (2018) grijpt veel op Hughes e.a. (2016) terug. Andere overzichten over effecten van LOB hebben betrekking op een andere doelgroepen. Zo geven Hooley, e.a. (2016) en Hooley en Dodd (2015) een overzicht van studies over de economische en arbeidsmarkteffecten van LOB voor volwassenen.

Uitkomsten van de studie van Hughes e.a.

In de overzichtsstudie van Hughes e.a. (2016) worden de resultaten van 73 studies op een rijtje gezet. Dit zijn allemaal studies die ofwel een experimentele opzet met een gerandomiseerde controlegroep hebben (33) ofwel een niet-experimentele opzet waarbij gecontroleerd wordt voor verschillen in waargenomen kenmerken tussen deelnemers aan LOB en niet-deelnemers (40). Deze laatste studies houden in het algemeen geen rekening met selectie door niet-waargenomen effecten, waardoor de gemeten effecten vertekend kunnen zijn. Soms worden per studie effecten op verschillende uitkomsten gemeten, en per type uitkomst ook effecten voor verschillende LOB-instrumenten. In totaal geeft dit 152 metingen van effecten.

Van alle metingen geeft 61 procent overwegend positieve uitkomsten en 4 procent overwegend negatieve uitkomsten; de overige metingen geven geen duidelijk beeld. Kijken we alleen naar de arbeidsmarktuitskomsten (in de terminologie van Hughes e.a. economische uitkomsten) dan is twee derde van de metingen overwegend positief en zijn er geen studies met overwegend negatieve uitkomsten. Bij onderwijsuitskomsten is het beeld vergelijkbaar, maar iets minder positief: 61 procent overwegend positief en 5 procent overwegend negatief. Bij sociale uitkomsten is het nog wat minder positief: 51 procent overwegend positief tegen 11 procent overwegend negatief. Op alle drie de typen uitkomsten wijst het beeld dus op overwegend positieve effecten.

Hughes e.a. gaan in de studie ook in op de achterliggende mechanismen die bij deze positieve uitkomsten een rol kunnen spelen. Hierbij is wel de constatering dat dit nog vrij onontgonnen terrein is. In dit verband wordt diverse keren het begrip “Black box” gebruikt. Hughes e.a. refereren in dit verband naar Yates e.a. (2011) om te benadrukken dat jongeren vaak onzeker zijn over hun carrièrewensen en daar vaak (40%) onrealistische denkbeelden over hebben. Dit is nog aanzienlijk hoger bij jongeren met een afkomst van achterstandsgroepen. De rol van LOB is dat dit bijdraagt aan ervaringen buiten de eigen groep en cultuur en daarmee een breder perspectief biedt. Voorts wordt genoemd dat een toegenomen inzicht in het verband tussen studieprestaties en de arbeidsmarkt de motivatie voor inzet op school verhoogt omdat men meer het belang hiervan inziet.

Box 3.1 Voorbeelden van studies die opgenomen zijn door Hughes e.a. (2016)

Kwaliteit LOB-beleid scholen in Engeland en onderwijsuitskomsten leerlingen (Hooley e.a., 2014)

Loopbaanbegeleiding heeft in Engeland een lange geschiedenis die teruggaat tot het begin van de twintigste eeuw. Vanaf 1948 werd een Youth Employment Service opgericht om met scholen te werken. Toen deze dienst in de jaren zeventig de Careers Service werd, werd er een model van partnerschap ontwikkeld tussen de dienst en de scholen. In 2000 verving *Connexions* de *Careers Service*, met een aanzienlijke verzwakking van de dienstverlening. In 2011 werd de volledigheid voor LOB volledig overgedragen naar scholen zonder veel steun of extra financiering. De consequentie was dat de kwaliteit van LOB sterk achteruitging, maar dat dit sterk verschilt per school.

Sinds het midden van de jaren negentig hebben scholen toegang tot (externe) *Awards* die aangeven dat de school een kwalitatief goed LOB-beleid voert. In deze studie is nagegaan of leerlingen van deze scholen beter presteren dan min of meer vergelijkbare scholen (bijvoorbeeld qua achtergrond van leerlingen) zonder dergelijke Awards. Het blijkt dat bij de scholen met een Award het verzuim lager is en de schoolprestaties (cijfers) hoger.

Externe sprekers over LOB en loon op latere leeftijd (Kashefpakdel and Percy; 2016)

Slechts weinig studies naar de effecten van LOB kennen een longitudinale opzet met effecten op langere termijn. Deze studie is een uitzondering hierop en test of het aantal *career talks* dat jongeren van 14-16 jaar hebben bijgewoond van sprekers van buiten school, later ook doorwerkt op hogere lonen.

Er wordt gebruik gemaakt van een longitudinale dataset, de British Cohort Study 1970. Deze dataset bevat data van mensen geboren in een bepaalde week in april van 1970. Onder hen is een enquête gehouden op de

leeftijden 5, 10, 16, 26, 30, 34, 38 en 42. Hiermee wordt een OLS-regressie uitgevoerd met enkele controlevariabelen en het inkomen op 26-jarige leeftijd als uitkomstvariabele. In de analyse wordt gecorrigeerd voor een groot aantal controlevariabelen, inclusief sociaal-economische achtergrond en schoolprestaties.

Elk “carrièrepraatje” dat een 14/15-jarige heeft gehad zorgt voor een 0,8% toename in het loon op 26-jarige leeftijd. Voor het aantal praatjes op 15/16-jarige leeftijd wordt alleen een significant effect op het loon gevonden als men dit als “zeer behulpzaam” kwalificeert.

***Future to Discover* en doorstroom naar vervolgoopleidingen in Canada (Currie e.a. 2007)**

Deze Canadese studie is een toets om te bepalen welke benaderingen het beste werken om de deelname aan vervolgoopleidingen na secundair onderwijs te vergroten. Hoewel het proefproject is bedoeld om middelbare scholieren in het algemeen te helpen, omvat het ook een focus op die studenten die vaak worden geïdentificeerd als ondervertegenwoordigd in postsecundair onderwijs: studenten uit gezinnen met een lager inkomen waarvan de ouders lager opgeleid zijn. Het programma (*Future to Discover*) test twee interventies, die *Explore Your Horizons* (een programma om jongeren in staat te stellen toegang te krijgen tot informatie over vervolgoopleidingen en carrièremogelijkheden, zowel online als via een aantal sessies) en *Learning Accounts* (financiële prikkel) worden genoemd. Het project is ontworpen om de impact van deze twee interventies op de toegang tot vervolgonderwijs te bepalen, gemeten als de voltooiing van het eerste jaar van de gekozen vervolgoopleiding. Het onderzoek had een experimentele aanpak met zo’n 5000 deelnemers aan het experiment. Beide interventies bleken een positief effect te hebben op de instroom in vervolgoopleidingen. De positieve effecten van *Future to Discover* gaan echter alleen op voor bepaalde subgroepen, met name afkomstig van enkele achterstandsgroepen. Later is voor dit project ook een kosten-baten analyse uitgevoerd (niet vermeld door Hughes e.a.) die ook alleen een positief resultaat vaststellen voor specifieke groepen (Ford e.a., 2012).

3.3 EFFECTEN VAN LOB IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS: STUDIES IN ONZE DATABASE

In deze paragraaf wordt een verkenning uitgevoerd van de uitkomsten van onze aanvullende database. Hierbij wordt zoveel mogelijk een vergelijkbare aanpak gehanteerd als bij Hughes (2016) om na te gaan of de studies uit de database wijzen op een ander beeld van de uitkomsten van effecten van LOB bij deze selectie van landen.

De onderstaande tabel laat zien wat voor soort uitkomsten in de studies aan de orde komen. Omdat bij sommige studies meerdere typen uitkomsten aan de orde komen, is het totaal van onderwijsuitkomsten, economische uitkomsten en sociale uitkomsten wat groter dan het aantal betrokken studies.

Tabel 3.1 Typen uitkomsten per studie per land in onze eigen database van studies

Doelen voor deelname	Beschouwde studies	Onderwijsuitkomsten	Economische uitkomsten	Sociale uitkomsten
Nederland	12	8	1	4
Duitsland	10	6	8	2
Denemarken	1	1		
Finland	3	2		3
IJsland	1	1		1
Zwitserland	1			1

Bij deze indeling naar typen uitkomsten zijn er twee aandachtspunten. Ten eerste kent onze database een aantal studies die zich richten op loopbaanvaardigheden. Deze zijn ingedeeld onder sociale uitkomsten.

Daarnaast kent Duitsland diverse studies die gericht zijn op de uitkomsten van een interventie op de instroom in het leerlingwezen (instroom leerlingwezen versus doorleren; duur voordat men een leerwerkplek heeft). Wij hebben dergelijke studies ingedeeld onder economische studies omdat het leerlingwezen nadrukkelijk het element van integratie op de arbeidsmarkt in zich heeft. Leerlingen hebben nogal eens moeite om een plek te vinden. De rol van de werkgever is daarbij uiteraard belangrijk.

Tabel 3.2 Typen uitkomsten per studie per land in database

Doelen voor deelname	Beschouwde studies	Algemeen positieve uitkomsten	Gemengde resultaten	Algemeen negatieve uitkomsten
<i>Database</i>				
Onderwijsuitkomsten	18	12 (67%)	5 (27%)	1 (6%)
Economische uitkomsten	9	8 (89%)	1 (11%)	
Sociale uitkomsten	11	9 (82%)	1 (9%)	1 (9%)
<i>Hughes e.a.</i>				
Onderwijsuitkomsten		60%	38%	2%
Economische uitkomsten		67%	33%	
Sociale uitkomsten		53%	44%	3%

Deze cijfers laten zien dat het positieve beeld uit Hughes e.a. (2016) ook opgaat voor de studies uit onze database. Dit wijst erop dat in de continentale landen met een sterk beroepsonderwijs eveneens positieve effecten van LOB gevonden worden. Hierbij dienen wel enkele kanttekeningen gemaakt te worden bij de directe vergelijkbaarheid van beide overzichten:

- Bij Hughes e.a. blijft enigszins onduidelijk hoe zij precies de toedeling van uitkomsten hebben gedaan tussen “algemeen positieve uitkomsten”, “gemengde resultaten”, “algemeen negatieve uitkomsten”¹⁶. Soms zijn er meer uitkomsten die een waarneming bepalen. De omschrijving in voetnoot 16 hoe hiermee om te gaan is voor meerdere interpretaties vatbaar. Stel dat er bijvoorbeeld 1 positieve uitkomst is, naast diverse niet significante uitkomsten, is dit dan “generally positive”? Stel dat er diverse positieve uitkomsten zijn en 1 negatieve, is dit dan “mixed”? Wij zijn van deze twee interpretaties uitgegaan voor de vergelijking met onze eigen database, maar helemaal duidelijk is de omschrijving uit Hughes e.a. (zie voetnoot 16) niet.
- Hughes e.a. gebruiken meer waarnemingen dan studies omdat er binnen studies onderscheid kan worden gemaakt naar effecten van meerdere interventies op meerdere uitkomstmaten. De differentiëring naar verschillende uitkomsten per studie is bij Hughes e.a. echter gemiddeld niet groot (gemiddeld kleiner dan 2 waarnemingen per type uitkomst per studie). Wij hebben hier bewust niet voor gekozen, omdat sommige studies heel veel verschillende LOB-instrumenten in de analyse beschouwen en andere studies zich alleen focussen op één instrument. Als in het eerste geval dit aparte waarnemingen zouden zijn, zouden enkele studies onevenredig zwaar doorwegen. Wel hebben we een alternatieve maatstaf gebruikt waarbij we onderscheid gemaakt hebben naar uitkomsten voor verschillende instrumenten en dit per studie gemiddeld hebben, zodat elke studie

¹⁶ Bij onderwijsuitkomsten: *Of the research studies, 27 (60%) provided largely positive findings, evidencing improvements in educational outcomes linked to pupil participation in careers education; 17 (38%) presented mixed findings, whereby outcomes were either both positive and negative in broadly even distribution, depending on variables such as pupil demographic, or wherein no meaningful changes in educational outcomes could be detected, whether positive or negative.*

even zwaar blijft doorwegen. Deze aanpak levert een iets meer genuanceerd beeld op, maar het beeld is zeker nog vrij gunstig¹⁷.

In de bovenstaande tabel 3.2 komen in onze database de positieve effecten nog wat sterker naar voren bij de economische uitkomsten, wat ook bij Hughes e.a. het geval is. Hierbij moet nogmaals gezegd worden dat een belangrijk deel van deze uitkomsten uit onze database bepaald worden door Duitse studies die nagaan wat de effecten zijn van LOB-interventies zijn op de instroom in het leerlingwezen. Een voorbeeld hiervan is weergegeven in de onderstaande Box 3.2. Dit geldt echter niet voor alle studies met economische effecten. In Box 3.2 is ook een voorbeeld opgenomen van een Duitse studie met een bredere analyse van effecten op de arbeidsmarktpositie.

Box 3.2 Twee voorbeelden van Duitse LOB-interventies met economische effecten

Carrièretrainingklassen met veel stage en doorstroom naar het leerlingwezen (Solga en Kohlrausch, 2013)

Voor de studie van Solga en Kohlrausch (2013) zijn longitudinale data verzameld over schoolverlaters in Nedersaksen om drie interventies te beoordelen. Er zijn twee verschillende carrièretrainingsklassen in Nedersaksen toegepast, die vanaf jaar 8 op de “Hauptschulen” worden uitgevoerd bij de deelnemende scholen. In deze projectklassen worden leerlingen geholpen met het zoeken naar een stageplek. Hierdoor hebben leerlingen uit de projectklassen gemiddeld 2 dagen per week een stage voor een periode van 1,5 tot 2 jaar, terwijl andere leerlingen vaak slechts 1 of 2 korte stages per jaar hebben. Daarnaast had elke klas een eigen begeleidingsadviseur die de leerlingen ondersteunde bij hun training, carrièrebeslissingen en zoektocht naar stages.

Er wordt gekeken naar de kans dat leerlingen drie maanden na het afronden van de “Hauptschule”, zijn doorgestroomd naar “regular VET programmes”, ofwel instroom in het leerlingwezen. Uit de analyse blijkt dat leerlingen uit de projectklassen gemiddeld een 11% grotere kans hebben om hiernaar door te stromen dan niet-deelnemers. Daarnaast zorgt een makkelijke stage voor een 10% lagere doorstroom dan moeilijke stages, en zorgt het meer dan 2 keer wisselen van stage voor een 11% lagere doorstroom dan 0 tot 2 keer wisselen. Minder wisselen betekent dat men langere, meer substantiële stages, heeft gehad.

Bezoeken van Baneninformatiecentra (Saniter & Siedler, 2014)

Leerlingen in Duitsland kunnen gebruik maken van de informatie over werk en de arbeidsmarkt bij zogenaamde Baneninformatiecentra. Deze studie maakt gebruik van exogene variatie in de locatie en timing van de opening van dergelijke centra. Dit maakt het mogelijk om de causale effecten via *een difference in differences* methodiek te schatten. Door gekoppelde enquêtegegevens en administratieve gegevens te combineren met gegevens over de beschikbaarheid van deze centra, wordt vastgesteld of personen op jonge leeftijd baat hebben gehad bij deze uitgebreide informatiedienst. De resultaten suggereren dat personen die de beschikking hadden over deze informatiedienst, een hogere opleiding hebben genoten en een vlottere overstap naar de arbeidsmarkt hebben dan studenten die geen toegang hadden tot deze faciliteiten. De onderzoekers vinden echter geen effecten op de loonhoogte van individuen tijdens hun eerste baan of later in het leven. Deze studie bevestigt het belang van beleid dat beroepskennis bij jongvolwassenen bevordert voor hun arbeidsmarktkansen later.

¹⁷ De uitkomst is +1 is voor een instrument als er een positief, significante, uitkomst is (en geen negatieve), “0” als de uitkomst niet significant is (of zowel soms positief als negatief). En bij -1 is er een negatieve uitkomst zonder dat daar een positieve uitkomst tegenover staat. Dit leidt tot een (gewogen) gemiddelde van +0,56 (onderwijsuitkomsten), +0,61 (sociale uitkomsten) en +0,84 (economische uitkomsten). Elke studie met een of meer uitkomsten binnen deze 3 categorieën weegt dus even zwaar.

EFFECTEN: VERSCHILLEN NAAR INTERVENTIE,
VORM EN UITVOERINGSPRAKTIJK EN
DOELGROEP

4 EFFECTEN: VERSCHILLEN NAAR INTERVENTIE, VORM, UITVOERINGSPRAKTIJK EN DOELGROEP

Om een breder perspectief te krijgen hoe LOB-interventies werken, wordt in dit hoofdstuk nagegaan of binnen beschikbare studies verschillen optreden naar type interventie, vorm en uitvoeringswijze en doelgroep. De verschillen in de mate van effectiviteit naar type interventie zijn beperkt. Bovendien lopen de uitkomsten van Hughes e.a. en onze database van studies hierin niet geheel parallel. Bij vorm en uitvoeringswijze komen wel enkele patronen naar voren, zoals het belang van de intensiteit en omvang van de interventie en het belang van professionalisering, zowel intern, als door benutting van externe uitvoerders. Tevens vraagt een eerdere overzichtsstudie op dit terrein aandacht voor enkele cruciale ingrediënten, zoals actieve werkvormen, toegang tot (informatie over) de wereld van het werk, en geïndividualiseerde feedback en het mobiliseren van steun in de omgeving. In de meeste studies waar apart wordt gekeken naar de uitkomsten voor specifieke doelgroepen, zoals jongeren met een migratieachtergrond en jongeren uit lagere sociaal-economische milieus, blijkt dat de effecten van LOB voor deze groepen hoger is. Bij al deze conclusies geldt wel dat het aantal beschikbare studies bij dergelijke differentiaties niet heel groot is.

4.1 VERSCHILLEN NAAR TYPE INTERVENTIE

In deze paragraaf gaan we na of sommige typen LOB-interventies effectiever zijn dan andere. Het blijkt dat hier maar moeilijk een patroon is in te ontdekken. De verschillen in uitkomsten tussen veel typen interventies zijn beperkt. Voor zover sprake is van uitschieters is het patroon hiervan anders in de overzichtsstudie van Hughes e.a. dan in onze eigen database.

4.1.1 De overzichtsstudie van Hughes e.a. (2016)

In het vorige hoofdstuk zagen we bij Hughes e.a. per saldo een overwegend positief beeld over de effectiviteit van LOB-interventies. Ook voor alle onderscheiden typen LOB-interventies is het beeld overwegend positief. Het type interventie ‘*ICT in career guidance*’ geeft de meest positieve resultaten (86 procent van de metingen overwegend positief), maar dit betreft slechts zeven studies. Hoog scoort ook ‘*work experience*’. Minder hoog scoren organisatorische maatregelen (waaronder training van docenten valt) en ‘*entrepreneurial education*’, beide met 50 procent overwegend positieve metingen. *Mentoring* (25 studies) en ‘*job shadowing*’ (9 studies) scoren iets hoger: respectievelijk 60 en 55 procent. Een heel brede categorie is ‘*careers provision*’ met ook veel studies (38). Dit omvat onder andere het opdoen van loopbaanvaardigheden, loopbaandialogen en informatie over opleidingen, beroepen en arbeidsmarktperspectief. Het percentage metingen met overwegend positieve uitkomsten is bij dit type LOB 63 procent.

4.1.2 Database

Ook voor de eigen database is een telling gemaakt. Deze is weergegeven in tabel 4.1. Hierbij is de indeling gehanteerd die in hoofdstuk 2 is besproken (tabel 2.1) en meer aansluit op de Nederlandse situatie. Omdat een studie meerdere typen interventies kan behandelen, is het aantal waarnemingen van beschouwde studies groter dan het aantal studies dat in de database is opgenomen. Binnen dezelfde studie kunnen ook meer instrumenten zijn bekeken binnen eenzelfde type interventie. In de kolommen is in dat geval een beslis criterium van toedeling toegepast over de kolommen “algemeen positieve uitkomsten”, “gemengde uitkomsten” en “algemeen negatieve uitkomsten” dat vergelijkbaar is met onze interpretatie van Hughes

e.a. (2016) (zie hoofdstuk 3). Om voor een dergelijke situatie een verdere verfijning aan te brengen hebben we per studie ook een gemiddelde bepaald, waarbij een positief significante uitkomst +1 is, niet significant "0" en negatief significant -1. De laatste kolom geeft het gemiddelde van de gemiddelden per studie.

Tabel 4.1 Uitkomsten naar typen interventie per studie in database

Typen interventies	Beschouwde studies	Algemeen positieve uitkomsten	Gemengde resultaten	Algemeen negatieve uitkomsten	Indicator Gemiddelde uitkomst per studie
Kennismaken met werk	9	6	3	0	+0,53
Hulp bieden bij keuze	10	7	3	0	+0,64
Beter geïnformeerd raken over opleidingen en beroepen	7	5	2	0	+0,57
Hulp bij het vinden van een stage, werkervaringsplaats of leerwerkplaats	0	0	0	0	
Onderwijs of training in LOB	5	5	0	0	+0,90
LOB ouders	4	1	2	1	-0,08
Digitale LOB	6	2	3	1	+0,25
Werknemersvaardigheden/sollicitatietraining	2	1	1	0	+0,50
Systeeminterventies (organisatorische maatregelen en professionalisering)	3	2	1	0	+0,67

In de tabel komt bij de meeste aspecten een redelijk gunstig beeld naar voren. Er zijn enkele uitzonderingen met wat uitschieters aan de boven- en onderkant. Dit betreft onderwijs en training in LOB aan de gunstige kant en digitale LOB aan de onderkant. Hierbij past wel de kanttekening dat het aantal studies wat lager ligt dan bij diverse typen interventies die minder als uitschieter naar voren komen (kennismaken met werk, hulp bieden bij keuze en beter geïnformeerd raken). Daarom is een zekere terughoudendheid vereist in verregaande conclusies over deze verschillen per type interventie. Om wat beter zicht te krijgen op de uitschieters, gaan we hieronder wat nader in op de onderliggende studies bij deze typen interventies.

Onderwijs of training in LOB

Onderwijs of training in LOB komt relatief gunstig naar voren. Om een beter idee te krijgen om wat voor soort interventies het gaat, zijn in de onderstaande Box enkele voorbeelden gegeven. Deze voorbeelden laten zien dat bij veel studies over onderwijs of training in LOB de uitkomstmaat bestaat uit loopbaancompetenties, waarbij dus vaak een positief effect optreedt. De laatste studie in de Box (Kuijpers e.a., 2011) vraagt hierbij wel aandacht voor de (dialogische) wijze waarop het LOB-onderwijs wordt ingevuld.

Box 4.1 Voorbeelden van studies met onderwijs of training in LOB

Toward working Life intervention (Jokisaari & Vuori, 2011)

De Towards Working Life interventie was bedoeld om leerlingen beter voor te bereiden voor de schooltransitie die na jaar 9 plaatsvindt in het Finse schoolsysteem richting het beroepsonderwijs (ruwweg op 15-jarige leeftijd). Het gaat om workshops die in totaal 15 uur duurden. Het doel is om de beroepsverkenning en carrièreplanning te verbeteren en om leerlingen strategieën te leren om hun plannen uit te voeren. Er wordt een sociaal-cognitieve behandeling gebruikt om deelnemers te motiveren om effectieve carrièrekeuze-strategieën te gebruiken zodat een goed carrièrenetwerk wordt ontwikkeld. Hiervoor worden vijf essentiële principes voor groepstraining gebruikt. Dit zijn carrièremangementvaardigheden, actieve leermethodes, een ondersteunend leermilieu, voorbereiding op tegenslagen en vaardige trainers.

De uitkomstvariabelen zijn met name loopbaanvaardigheden in de vorm van netwerken die benut worden. Via een experiment wordt getoetst of de deelnemers na afloop een breder netwerk hebben ontwikkeld. Dit laatste blijkt inderdaad het geval: de verschillende personen in het netwerk blijken onderling minder met elkaar

verbonden, wat geïnterpreteerd wordt als een verbreding om ervaringen en informatie op te doen rondom carrièrekeuzes. Tevens blijkt men meer gebruik te maken van decanen ("school counselors").

Cognitief LOB-programma in IJsland (Vilhjalmsdottir, 2007)

In IJsland is een quasi-experimenteel onderzoek uitgevoerd met pretest-posttest interventie-evaluatie. De doelgroep bestaat uit scholieren uit het laatste verplichte schooljaar in IJsland, met leeftijden 15-16. De 306 deelnemende leerlingen werden verdeeld naar een groep met ervaringsgerichte loopbaanbegeleiding, een groep met cognitieve begeleiding en een controlegroep zonder begeleiding.

Het cognitieve programma is gebaseerd op het Franse *Activation au Développement Vocationnel et Personnel*. Leeropdrachten gebaseerd op ontdekken zijn een belangrijk deel van dit programma. Elke opdracht is verdeeld in vragen, een experiment en een conclusie. Leerlingen gebruiken gestructureerde vragen rondom onderwerpen als "Wat is werk?", "Wat is een beroep?", "Mijn droomberoep". Er zijn 19 opdrachten, die 2 tot 3 uur duren om te voltooien, rondom: beroepen ontdekken (5 opdrachten), doorstroommogelijkheden in het onderwijs (4), beslissingen nemen (7), en zelfkennis (3). Alle opdrachten benadrukken de relatie tussen zelfkennis en onderwijs- of beroepskennis. Het programma benadrukt het opbouwen van vaardigheden in het zoeken naar informatie over beroepen en hun rol in de samenleving en het belang van creatief denken in loopbaankeuzes.

Het deel van de groep met het ervaringsgerichte programma dat heeft besloten over de onderwijskeuze aan het einde van het jaar, is meer dan twee keer zo groot als het deel van de controlegroep dat heeft besloten over de onderwijskeuze. Voor deelnemers aan het cognitieve programma is de kans ook bijna twee keer zo groot als in de controlegroep.

Loopbaangerichte leeromgeving (Kuijpers e.a., 2011)

In deze studie onder enkele duizenden vmbo- en mbo- leerlingen zijn (v)mbo-scholen uitgenodigd voor een conferentie over loopbaanbegeleiding. Aanwezige scholen werden door een van de onderzoekers aangesproken om deel te nemen aan het onderzoek. Er zijn geen significante verschillen tussen deelnemende en niet-deelnemende scholen qua grootte, schoolpopulatie en schoolmilieu. Deelnemende scholen zijn waarschijnlijk wel positiever t.a.v. LOB. Onder zowel de leraren als de leerlingen van de deelnemende scholen is een enquête uitgevoerd. Op basis hiervan is een multivariate (multilevel-)regressieanalyse uitgevoerd. De uitkomstmaten bestaan uit verschillende loopbaancompetenties: loopbaanreflectie, loopbaanvorming, en netwerken. De waarden hiervan zijn gebaseerd op een eigen evaluatie van de leerlingen. Naast deze multivariate analyse zijn in het onderliggende onderzoek ook andere onderzoeksactiviteiten uitgevoerd, zoals observaties van gesprekken met leerlingen. Hieronder concentreren wij ons op de uitkomsten van de multi-level analyse.

Beroepskeuzetesten, klassikale loopbaangesprekken, individuele loopbaangesprekken en een decaan/studieadviseur hebben geen significant effect op de vorming van loopbaancompetenties. Een lesmethode over loopbaanoriëntatie heeft wel een positief effect op de mate van loopbaanreflectie, maar beïnvloedt de andere competenties niet significant. Gesprekken met leerlingen die problemen hebben, verbeteren alle waarden van de loopbaancompetenties significant. Een persoonlijk ontwikkelingsplan verbetert loopbaanvorming, maar niet loopbaanreflectie of netwerken. Een stage heeft geen significant effect op loopbaanreflectie, maar verbetert loopbaanvorming en netwerken. De mate waarin op school en in de praktijk is gesproken over de loopbaankeuzes ("loopbaandialoog") hebben een positief effect op alle loopbaancompetenties. Hoofdconclusie van de onderzoekers is dat loopbaanbegeleiding in een school, waarin met de leerling een dialoog plaatsvindt over concrete ervaringen en welke toekomstgericht is, het meeste bijdraagt aan de vorming van loopbaancompetenties van studenten. Zonder deze dialoog dragen methoden en instrumenten voor loopbaanbegeleiding nauwelijks bij aan het verwerven van loopbaancompetenties.

Bronnen: Jokisaari & Vuori (2011), Vilhjalmsdottir (2007), Kuijpers e.a. (2011)

Digitale LOB

In tegenstelling tot bij Hughes e.a. komt ICT als LOB-instrument er minder gunstig af in de database. Het gaat hierbij om 6 Nederlandse studies. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat ook deze categorie zeer divers is. Hierbij lijkt een zekere ordening van effecten aan de hand van hoe verfijnd het gebruik van ICT is. De studie waarin negatieve effecten van ICT worden gevonden (Borghans e.a., 2008) heeft betrekking op informatie zoeken op het Internet. Een studie waarin positieve effecten worden gevonden heeft betrekking op een compleet programma (*Qompas*). Het gebruik van dergelijke programma's is steeds gebruikelijker

geworden in het voortgezet onderwijs. Zeer wel denkbaar is dus dat de effectiviteit van dit type interventie afhangt van de mate waarin sprake van een meer substantiële en geïntegreerde toepassing.

Box 4.2 Effect van invoering van complete methode

In een Nederlandse studie is nagegaan of het gebruik van een digitaal breed LOB programma (Qompas) door havo- en vwo-leerlingen een gunstig effect heeft op uitval en switchgedrag van deze leerlingen in een vervolgopleiding. Qompas is een LOB-programma bestaande uit interesse-, competentie-, beroepen- en studiekeuzetests; informatievoorziening over bijv. opleidingen; en diverse zelfreflectieopdrachten.

Voor de effectiviteitsmeting is een *difference in differences* methode toegepast waarbij leerlingen worden vergeleken die voorheen op een school zaten waar tussen de voor- en nameting een nieuwe methode is ingevoerd (Quompas) aan de ene kant, en aan de andere kant leerlingen van scholen waar in diezelfde periode deze methode niet is ingevoerd. Tevens wordt gekeken naar de effecten van de intensiteit van het gebruik van de methode. Er is via DUO een grote set aan controlevariabelen beschikbaar.

De aanschaf van een dergelijke lesmethode voor loopbaanbegeleiding leidt niet tot daling van de kans op switch en uitval (niet significant), maar intensief gebruik van de methode wel. Het effect van een – kennelijk – haalbare intensiteitstoename op studieswitch en –uitval in het hoger onderwijs wordt geschat op ruwweg vier procentpunt. Dat komt neer op een relatieve afname van twaalf procent.

Bronnen: Van den Heuvel en Van der Steeg (2017)

LOB ouders

Bij LOB ouders komt een uitkomst voor dat een studie wijst op (overwegend) negatieve resultaten. Omdat dit een opvallende uitkomst is, wordt deze studie hieronder in Box 4.3 verder toegelicht.

Box 4.3 Enkele voorbeelden van studies over LOB ouders

Extra informatie voor ouders (Piesch e.a., 2019)

In Duitsland is een studie uitgevoerd naar de effecten van extra informatie die aan ouders ter beschikking werd gesteld. Hierbij kreeg een deel van 20 klassen uit jaar 8 van de *Realschule* een website toegestuurd met wachtwoord, terwijl andere klassen als controlegroep dienen. Op de betreffende website vonden ouders informatie over het nut van wiskunde, Duits en Engels voor specifieke opleidingen, carrières, het dagelijkse leven en hun toekomst.

De uitkomstmaat bestond uit diverse sociale uitkomsten, inclusief allerlei loopbaancompetenties, waarop een voor- en nameting plaatsvond. Bij vrijwel alle uitkomstmaten worden geen significante verschillen gevonden. Carrière steun als beoordeeld door de ouder is echter significant gedaald. Als reden hiervoor geven de auteurs aan dat ouders niet daadwerkelijk hun kind minder steunen, maar dat ze door de interventie het gevoel hebben dat ze niet genoeg doen of deden, en hierdoor negatiever zijn over hun eigen steun aan hun kind.

4.2 VERSCHILLEN NAAR VORM EN UITVOERINGSPRAKTIJK

Het is zeer wel denkbaar dat de uitkomsten van LOB-interventies niet alleen, of misschien wel niet zozeer, afhangen van typen LOB-interventies, maar van de wijze waarop het vorm gegeven wordt. In de bovenstaande paragraaf kwamen daar al enige aanwijzingen in naar voren. Bij ICT was de meest uitgebreide en brede toepassing duidelijk positief significant, terwijl dit niet het geval was bij andere, meer beperkte, toepassingen.

Op het belang van deze vorm en uitvoeringsaspecten gaan we in deze paragraaf in. Allereerst gaan we in op enkele overzichtsstudies die hier aandacht aan geven en vervolgens op het belang van enkele specifieke aspecten, waarvoor we de studies uit onze database benutten.

4.2.1 Overzichtsstudies

Twee, al wat oudere, maar in dit kader relevante studies zijn die van Ryan (1999) en Brown & Ryan (2000)¹⁸. Zij gebruikten 62 studies in een meta-analyse om “critical ingredients” te bepalen van vormaspecten die invloed hebben op de omvang van effecten. Hierbij gaat het met name om sociale uitkomstmaten rondom loopbaancompetenties en zekerheid van keuzes. In de studie worden uiteindelijk 5 “critical ingredients” gevonden (van 20 die getoetst zijn):

- Het gebruik van werkboeken, logboeken en ander geschreven materiaal waarin deelnemers hun doelen, toekomstplannen, analyse van beroepen etc. opschrijven.
- Geïndividualiseerde feedback op testresultaten, doelen, toekomstplannen, etc.
- Het bieden van mogelijkheden om informatie te verzamelen over de wereld van werk en over specifieke carrièremogelijkheden;
- Deelnemers leren zich te spiegelen aan andere deelnemers, maar ook aan anderen die vergelijkbare processen reeds hebben doorlopen, zoals oud-leerlingen (“modelling”);
- Aandacht voor steun in de sociale omgeving die kan worden gemobiliseerd.

In Brown & Ryan (2000) blijkt dat de effecten van deze elementen als het ware “optellen”. Conclusie hieruit is dan ook dat voor een succesvolle aanpak een combinatie van deze “ingrediënten” van groot belang is.

Een overzichtsstudie in Nederland waarin veel aandacht besteed wordt aan de rol van vormaspecten is Elfering & Hilkens (2018). Zij verrichtten literatuuronderzoek naar beschikbare kennis over de kwaliteit en effectiviteit van activiteiten in de regio om kinderen en/of jongeren bewust te maken van hun kansen in techniek en technologie. Hiervoor bekeken zij ruim honderd voornamelijk Nederlandse evidence-based, practice-based en intuition-based onderzoeksrapporten om de kwaliteit/effectiviteit van diverse soorten activiteiten gerelateerd aan techniek of technologie en randvoorwaarden van deze activiteiten te beoordelen. Met evidence-based onderzoek wordt bedoeld op onderzoeken met minimaal een kwantitatieve component, waarin survey-onderzoek is gedaan bij grote aantallen respondenten en waarbij de respondenten in ieder geval ook kinderen/jongeren/leerlingen zijn. Practice-based onderzoek bestaat uit onderzoeken die gebaseerd zijn op casestudies of interviews met direct betrokkenen en waarbij redelijke aantallen respondenten zijn gebruikt. Ten slotte werd gekeken naar intuition-based onderzoek, dit bestaat uit onderzoeken die gebaseerd zijn op de meningen van experts/deskundigen. Er werd gesproken van voldoende bewijs indien minimaal twee evidence-based onderzoeken tot eenzelfde conclusie kwamen. Met matig bewijs werd bedoeld dat slechts één evidence-based onderzoek tot een conclusie kwam, die mogelijk werd aangevuld door andere onderzoeken, of minstens twee practice-based onderzoeken. Wanneer slechts één practice-based onderzoek of uitsluitend intuition-based onderzoeken tot een conclusie kwamen werd dat beschouwd als onvoldoende bewijs. De criteria van Elfering & Hilkens waren dus minder streng dan die van de huidige studie.

De activiteiten waar Elfering & Hilkens naar keken, waren techniekevenementen, locaties waar leerlingen techniek/technologie ervaren zoals wetenschapsmusea, locatie met faciliteiten voor leerlingen om iets te maken m.b.v. techniek, bedrijfsbezoek, gastlessen, meeloopdagen/snuffelstage, lesmateriaal uit het bedrijfsleven/de praktijk voor het voortgezet onderwijs en materialen voor technieklessen in het primaire onderwijs. Sommige van deze activiteiten richten zich op het primaire onderwijs, sommige juist op het voortgezet onderwijs, en sommige op beide. Elfering & Hilkens concluderen dat er nog erg weinig evidence-based onderzoek is verricht naar de effectiviteit van techniekbevorderende activiteiten.

Elfering & Hilkens stellen dat er meer kennis beschikbaar is over factoren of randvoorwaarden die een rol kunnen spelen bij de effectiviteit van de LOB-activiteiten. Deze kennis moet volgens hen meer worden meegenomen bij de invulling van zulke activiteiten door betrokken partijen zoals scholen. De twee factoren

¹⁸ Deze studies worden besproken in Brown e.a. (2003).

die volgens hen het belangrijkste zijn, zijn dat de activiteit moet aansluiten bij de belevingswereld van de kinderen en dat de activiteit vereist dat kinderen actief participeren, en dus niet slechts passief toekijken of luisteren. Daarnaast kan de effectiviteit van activiteiten vergroot worden wanneer deze een breed beeld geven van de technische/technologische sector, wanneer deze goed voorbereid zijn en er goed gereflecteerd wordt, wanneer deze worden verzorgd door enthousiaste en kundige docenten/begeleiders en wanneer deze zijn ingebed in een onderwijscurriculum met expliciet gemaakte doelen. Voor alle eerdergenoemde factoren/randvoorwaarden was volgens de gehanteerde criteria van Elfering & Hilken voldoende bewijs gevonden.

4.2.2 Database

Intensiteit

Zeer wel denkbaar is dat de effecten van een interventie groter zijn als de intensiteit groter is. We zien een voorbeeld hiervan reeds terug in Box 3.1 waarbij het aantal “*career talks*” een positief effect heeft (zie Kashefpakdel & Percy, 2016). Ook de database kent diverse studies waar de intensiteit van een interventie (aantal keren) van belang is (tabel 4.2).

Tabel 4.2...Studies waarin de effecten van de intensiteit van de interventie getoetst worden

Studie	Type interventie	Vorm aspect	Uitkomstmaat/-maten	Uitkomst
Borghans e.a. (2008)	Individuele keuzegesprekken (havo/vwo)	Aantal gesprekken (gemeten op schoolniveau; dus geen selectie-effect)	Spijt van keuze vervolgopleiding	Bij meerdere gesprekken is het (gunstige) effect groter dan bij een enkel gesprek
	Klassikale keuzebegeleiding (havo/vwo)	Aantal uren klassikale keuzebegeleiding	Spijt van keuze vervolgopleiding	Hoe meer uren hoe lager spijt. Dit effect treedt met name op vanaf leerjaar 3 in de havo
Borghans e.a. (2015)	Contact met decaan	Aantal gesprekken	Achteraf een andere studierichting prefereren op mbo	Gunstig effect (minder vaak)
Solga & Kohlrausch (2013)	Stage	Substantiële (langere) stage versus wisselingen in stages	Instroom in leerlingwezen	Substantiële stage heeft gunstig effect op instroom in leerlingwezen
Fitzenberger & Licklederer (2015)	Stages	Aantal stages	Gemiddeld cijfers	Geen effect op cijfers
			Instroom in leerlingwezen	Wel positief effect op instroom leerlingwezen
Fitzenberger, Hillerich-Sigg & Sprietsma (2020)	Gesprekken met decaan	Aantal	Noemen wensberoep	Positief effect
	Gesprekken met arbeidsbureau	Aantal	Instroom leerlingwezen	Positief effect

Timing van de interventie

Er zijn enkele studies die de timing van een interventie vergelijken en dan met name of er verschillen zijn tussen de effecten afhankelijk van in welk leerjaar deze plaatsvinden. Zowel Fitzenberger & Licklederer (2015) (stages) als Borghans e.a. (2008) (klassikale keuzebegeleiding en individuele keuzegesprekken in havo/vwo) vinden dat interventies in latere jaren effectiever zijn. Het gaat dan om respectievelijk de invloed van stages op de instroom in het leerlingwezen en de invloed van klassikale keuzebegeleiding en individuele keuzegesprekken op (minder) spijt over de vervolgopleiding (en dus kwaliteit van de keuze). Het belang van deze timing komt bij Borghans e.a. (2008) bij de havo naar voren, maar niet bij het vwo.

Aard van de stage

In enkele Duitse studies wordt aandacht besteed aan de invulling van een stage. In Fitzenberger, Hillerich-Sigg & Sprietsma (2020) blijkt dat het uitmaakt of de stage op de *Hauptschule* wel of niet in een gewenst beroep was. Als de stage in een gewenst beroep was, is de kans groter dat men vervolgens solliciteert voor een plek in het leerlingwezen. Bij Solga & Kohlrausch (2013) is de moeilijkheidsgraad van de stage van belang. Naarmate deze hoger is, neemt de kans op doorstroom naar het leerlingwezen toe (zie ook Box 3.2).

Professionalisering en uitbesteding

Een cruciaal element in de uitvoering van LOB-onderwijs is de mate waarin dit intern wordt uitgevoerd op scholen door de decaan of mentor, of dat (ook) externe uitvoerders hierbij betrokken worden. Om dit onderwerp verder uit te diepen zijn in tabel 4.3 een aantal studies uit de database gegroepeerd:

- Nederlandse studies waarin de rol van de decaan/mentor terugkomt;
- Enkele studies waarin de rol van verschillende actoren (zowel intern als extern) tegelijkertijd getoetst wordt;
- Studies waarin in LOB een extra element van externe professionalisering wordt ingebracht.

De Nederlandse studies in het eerste blok wijzen op wisselende resultaten voor wat betreft de rol van de decaan en mentor. Sommige studies wijzen op een positief significant effect, met name twee studies waar het gaat om het advies van de school. De studie van Borghans e.a. (2015) wijst op een significant effect van de rol van de decaan. Daar staan diverse studies tegenover waar deze rol echter niet naar voren komt (Borghans & Golsteyn, 2006; Kuijpers, 2008; Van Langen en Vierke, 2009). Ook de studie van Borghans e.a. (2008) in het tweede blok levert geen gunstig beeld op voor de rol van de decaan. Bij Kuijpers e.a. hangt het effect van de rol van docenten sterk af of een loopbaandialoog wordt gevoerd met leerlingen, dus meer een wederzijds gesprek en minder exclusief gebaseerd op formele gespreksmomenten.

In dit tweede blok zijn twee studies opgenomen waarin zowel externe uitvoerders als interne uitvoerders voorkomen. In beide gevallen komt een meer duidelijke rol van de externe uitvoerder naar voren. De Duitse studie van Fitzenberger e.a. (2020) is in Box 4.4 nog verder toegelicht. Bij de negatieve uitkomsten voor de gesprekken met een decaan wordt in Borghans e.a. (2008) wel opgemerkt dat hierbij selectie-effecten een rol kunnen spelen: juist degenen die het meest onzeker zijn, zoeken contact met een decaan en hebben later eerder kans dat men spijt heeft van de keuze die men heeft gemaakt. De aanwijzingen voor een dergelijk selectie-effect zijn des te groter, omdat bij een meting van het aantal begeleidingsgesprekken op schoolniveau (als maatstaf voor het algemene beleid), dit wel een gunstig effect heeft op (minder) spijt.

Alle studies in het derde blok waarin een extra element van professionalisering is opgenomen wijzen op significante effecten. Overigens betreft een van deze studies ook professionalisering van leraren zelf en de andere drie hebben betrekking op extra externe betrokkenheid. Wat betreft de studie naar professionalisering van leraren zelf, geldt dat de positieve effecten van de training alleen opgaan als het off-the-job deel ook gevolgd worden door coaching bij een on-the-job deel (Kuijpers & Meijers, 2017).

Al met al geeft dit overzicht aan dat professionalisering tot een versterking kan leiden van de resultaten van LOB.

Tabel 4.3...Studies met interne of externe (professionele) invulling

Studie	Type interventie	Wijze van uitvoering	Uitkomstmaat/-maten	Uitkomst
<i>Rol decaan/ mentor in Nederlandse studies</i>				
Borghans e.a. (2015)	Hulp bij keuze	Mate van contact met decaan	Achteraf een andere studierichting prefereren op mbo	+ (minder vaak)
De Koning e.a. (2010)	Hulp bij keuze	Advies van school	Keuze techniek	+
Van Langen en Vierke (2009)	Hulp bij keuze	Advies van school	Keuze voor NT of NG profiel	+
Van Langen en Vierke (2009)	Hulp bij keuze	(Beta) opvattingen decaan	Keuze voor NT of NG profiel	0
		LOB-gesprek		
Borghans & Golsteyn (2006)		Gesprekken met mentor	Keuze voor een Beta-technische vervolgopleiding	0
		Gesprekken met een decaan		
Kuijpers e.a. (2011)	Hulp bij keuze	Gesprekken met een decaan	Loopbaancompetenties	0
		Loopbaandialoog met leraren	Loopbaancompetenties	+
<i>Effecten verschillende uitvoeringswijzen naast elkaar getoetst</i>				
Borghans e.a. (2008)	Hulp bij keuze	Adviesbureau ingeschakeld	Spijt van keuze vervolgopleiding	+ (minder vaak)
		Adviesbureau ingeschakeld	Arbeidsmarkteffecten	+
		Persoonlijke gesprekken met decaan	Spijt van vervolgopleiding	0
		Persoonlijke gesprekken met decaan	Arbeidsmarkteffecten	-
		Persoonlijke gesprekken met mentor	Spijt van vervolgopleiding	0
			Arbeidsmarkteffecten	
Fitzenberger e.a. (2020)	Hulp bij keuze	gebruik van een decaan	Rapporteren van een gewenst beroep	+
			Kans om gesolliciteerd te hebben voor een leerwerkplek	0
		gebruik van een arbeidsbureau	Rapporteren van een gewenst beroep	+
			Kans om gesolliciteerd te hebben voor een leerwerkplek	+
<i>“Extra professionalisering”</i>				
Kuijpers & Meijers (2017)	Systeem-interventie	Professionalisering van leraren	Vorm en inhoud van loopbaangesprekken	+
Hirschi & Läge (2008)	Onderwijs en scholing in LOB	Speciale carrière-workshop door speciale “counselor”	Verschillende loopbaancompetenties	+
Boockmann & Nielsen (2016)	Hulp bij keuze	<i>Career guidance</i> programma met professionele invulling	Transitie naar leerlingwezen	+
Hoest e.a. (2013)	Systeem-interventie	Externe professionele leerlingbegeleiding	Doorstroom naar vervolgopleiding	+

Box 4.4 De effecten van ondersteuning via de school zelf en via het arbeidsbureau in Duitsland

In een recente Duitse studie onder leerlingen van de *Hauptschule* en *Realschule* is nagegaan wat de verschillende effecten zijn van loopbaanondersteuning via een adviseur van de school en advisering via het arbeidsbureau. Hierbij is gekeken of dit invloed heeft op de kans dat iemand een gewenst beroep aangeeft (wat gezien wordt als een ontwikkeling in de loopbaanvaardigheden), en of er gesolliciteerd is voor een leerwerkplek in het duale systeem.

Zowel bij de *Hauptschule* als *Realschule* is er een positief effect van advisering van het arbeidsbureau op de kans dat men heeft gesolliciteerd voor een leerwerkplek. Bij de *Realschule* is wel de voorwaarde hiervoor dat minimaal twee gesprekken zijn gevoerd met het arbeidsbureau. Tevens is er een positief effect op de mate waarin men een gewenst beroep rapporteert. Bij ondersteuning vanuit de school is er alleen een positief effect op de rapportage van een wensberoep, maar niet op de kans dat men heeft gesolliciteerd voor een leerwerkplek.

Bron: Fitzenberger e.a. (2020)

4.3 VERSCHILLEN NAAR DOELGROEP

De toepassing van LOB veronderstelt dat leerlingen moeite hebben om goede onderwijs- en loopbaanbeslissingen te maken. Op voorhand zou men kunnen verwachten dat sommige leerlingen hier meer moeite mee hebben dan anderen. Gedacht kan worden aan de volgende leerlingen:

1. Leerlingen die minder goed presteren in theoretisch onderwijs;
2. Leerlingen met ouders die door hun opleiding of door een migratieachtergrond hun kinderen minder goed kunnen helpen in het onderwijs en minder zicht hebben op beroepen met een hogere sociale status;
3. Leerlingen met ouders met een laag inkomen, waardoor de woonomstandigheden ongunstig zijn voor het onderwijs (geen ruimte om rustig huiswerk te maken). Ook stress die veroorzaakt wordt door armoede kan leiden tot problemen in het onderwijs;
4. Leerlingen met werkloze ouders. Werkloosheid kan, vooral als deze langdurig is, de mentale gezondheid aantasten en dit kan ook zijn weerslag hebben op kinderen. Werkloze ouders betekent ook dat kinderen minder direct zicht hebben op wat een baan en werk betekent. Dit wordt nog versterkt als werkloosheid vaker voorkomt in de directe sociale omgeving. Werkloosheid geeft verder een lage maatschappelijke status, ook voor kinderen.

Uiteraard kunnen deze factoren onderling samenhangen. Dat leerlingen minder goed presteren in theoretisch onderwijs is wordt niet alleen veroorzaakt door aanleg, maar kan mede komen doordat de ouders hen minder goed kunnen helpen in hun ontwikkeling. Het is een combinatie van 'nature' en 'nurture'. Verder zullen ouders met een lage opleiding vaak ook een laag inkomen hebben.

Het is echter aannemelijk dat leerlingen uit meer geprivilegieerde milieus in bepaalde gevallen ook problemen ondervinden bij het nemen van onderwijsbeslissingen. Dit kan bijvoorbeeld komen doordat hun ouders hogere verwachtingen van hen hebben dan zij waar kunnen maken. En ook voor een deel van deze leerlingen zal bijvoorbeeld gelden dat verschillende opties bij onderwijskeuzes ongeveer even aantrekkelijk zijn, wat een keuze sterk bemoeilijkt. Maar deze leerlingen zullen vaker in staat zijn, eventueel gesteund door privélessen, door te stromen naar een hogere vervolgopleiding. Daardoor vindt de keuze van de opleidingsrichting op een latere leeftijd plaats, waardoor men beter in staat is tot een keuze. Verder biedt een hogere opleiding sowieso betere vooruitzichten op de arbeidsmarkt.

In hoeverre wordt de hypothese dat de effectiviteit van LOB samenhangt met de achtergrond van leerlingen bevestigd door onderzoek? In totaal hebben we in onze database zeven studies gevonden die hier zicht op kunnen geven. De resultaten van deze studies zijn opgenomen in tabel 4.4. Per studie zijn aangegeven:

- Het betrokken LOB-instrument;
- De resultaatindicatoren (uitkomstmaten);
- Het verschil in effect tussen de doelgroep en andere groepen.

Uit zes van de zeven studies komt naar voren dat de effecten op de resultaatvariabelen voor doelgroepen gunstiger zijn. Van de vier studies die apart effecten voor leerlingen met een migratieachtergrond of een andere nationaliteit onderscheiden, is in drie van de vier studies het effect voor deze leerlingen groter dan voor leerlingen zonder migratieachtergrond of andere nationaliteit; bij de vierde studie is het verschil niet significant. Van de vier studies die aparte effecten geven voor leerlingen die op een relatief laag niveau presteren omdat hun onderwijstype relatief laag is of omdat zij binnen hun onderwijstype relatief laag presteren, geldt ook dat drie van de vier grotere effecten van LOB voor laag presterende kinderen laten zien en één studie geen significante verschillen laat zien met beter presterende kinderen. Er zijn twee studies die de effecten uitsplitsen naar opleidingsniveau van de ouders en in beide gevallen wordt gevonden dat LOB effectiever is voor kinderen met lager opgeleide ouders. Verder vindt de enige studie die aparte uitkomsten geeft voor leerlingen met werkloze ouders, dat LOB voor deze leerlingen LOB effectiever is dan voor andere kinderen.

Tabel 4.4 Studies met aparte uitkomsten naar doelgroep in database

Doelen voor deelname	LOB-instrument	Resultaatindicator(en)	Verschillen in effect per groep
Borghans e.a. (2015)	Mate van contact met decaan	Achteraf een andere studierichting prefereren (18 maanden na afstuderen van vervolgopleiding)	Effect (minder spijt) hoger voor: <ul style="list-style-type: none"> - Jongens - Vmbo-leerlingen vergeleken met havo en vwo-leerlingen - Kinderen van ouders met relatief lage opleiding
Fitzenberger & Licklederer (2017)	<i>Additional career assistance</i> : meer intensieve informatie, begeleiding, coaching en mentoring	Cijfers voor Duits en wiskunde Kans om in te stromen in leerlingwezen (en niet door te stromen naar <i>Realschule</i>)	Resultaat hangt af of men reeds bijles had ter voorbereiding om door te stromen naar <i>Realschule</i> (relatief "betere" groep): <ul style="list-style-type: none"> - Bij groep zonder bijles ("mindere" groep) is positief effect op cijfers (en bij groep met bijles niet) - Bij groep met bijles neemt de kans om in te stromen in leerlingwezen toe (verandering carrièreplanning)
Hirschi & Läge (2008)	Speciale carrière-workshop door speciale "counselor"	Loopbaanvaardigheden	Geen verschillen naar: <ul style="list-style-type: none"> - Geslacht - onderwijstype - nationaliteit
Kölling (2012)	Loopbaanoriëntatie-kamp (gericht op werknemersvaardigheden)	Cijfers voor diverse vakken Instroom in leerlingwezen (versus doorgaan in onderwijs)	Positief effect op cijfers hoger voor: <ul style="list-style-type: none"> - jongeren met migratieachtergrond - jongeren waarvan 1 van beide ouders werkloos is <p>Door hogere cijfers neemt de kans op instroom in leerlingwezen voor deze groepen ook relatief sterker toe</p>
Solga e.a. (2011)	2 typen verdieping van LOB (extra praktijk en begeleiding) in de twee laatste klassen van de Hauptschule	Cijfers Instroom in leerlingwezen/verwerven leerwerkplek	Positief effect op instroom/toegang tot leerwerkplek is hoger bij: <ul style="list-style-type: none"> - jongeren met relatief slechte cijfers - jongeren met migratieachtergrond
Ehlert e.a. (2017)	presentatie + filmpje met informatievoorziening over lonen en baankansen van afgestudeerden	Inschrijven op universiteit direct na afstuderen van leerlingen voortgezet onderwijs met recht op toegang tot hoger onderwijs	Inschrijving neemt met name toe onder jongeren met ouders zonder hogere vooropleiding
Hoest (2013)	Systeeminterventie: externe professionele leerlingbegeleiding	Doorstroom naar vervolgopleiding	Positief effect hoger voor jongeren met migratieachtergrond

Box 4.5 geeft uitgebreidere informatie over twee studies uit Denemarken (Hoest, 2013) respectievelijk Duitsland (Kölling, 2012). De eerste studie betreft een systeemverandering van LOB in Denemarken waarmee de begeleiding van leerlingen is geprofessionaliseerd. Voor de verandering deden docenten de begeleiding en erna goedgetrainde externe adviseurs. De verandering leidde tot een grotere doorstroom naar een hogere trap van het algemeen voortgezet onderwijs. De stijging was onder leerlingen die naar Denemarken zijn geëmigreerd duidelijk groter dan onder leerlingen die in Denemarken zijn geboren.

De Duitse interventie betreft deelname aan een zomerkamp om de instroom in het duale systeem te verbeteren. Het gaat om de zomer voordat de leerlingen hun tweede jaar van de tweejarige *Hauptschule* ingaan. Dit schooltype is enigszins vergelijkbaar met de eerste twee jaar van het vmbo. Doel van de interventie is leerlingen bij te spijkeren in een aantal vakken. Door de hogere cijfers die ze daardoor in het tweede jaar krijgen, neemt de kans op instroom in het duale systeem daarna toe. Dit effect blijkt bij jongeren met een migratieachtergrond groter te zijn dan bij jongeren zonder deze achtergrond.

Box 4.5 Verschillen in uitkomsten van LOB-interventies voor jongeren met een migratieachtergrond

Professionalisering van LOB in Denemarken (Hoest, 2013)

In 2004 is er in Denemarken een grootschalige systeeminterventie doorgevoerd voor studentbegeleiding op openbare scholen ("Danish guidance reform"). Deze interventie veranderde de manier waarop het leerlingbegeleidingssysteem is opgezet aanzienlijk. Het beheer lag eerst bij de schooldirecteuren, maar kwam nu bij begeleidingscentra te liggen. Begeleiding werd eerst uitgevoerd door leraren die 20 korte trainingscursussen hadden gekregen, maar werd na de verandering door goedgetrainde adviseurs uitgevoerd, die 6 maanden training op universiteitsniveau krijgen. Financiering voor leerlingbegeleiding kwam eerst uit het schoolbudget, maar werd door de interventie gecentraliseerd bij de begeleidingscentra. Deze centra moesten ook toelating en uitval bijhouden, waarvoor eerst nog geen verplichting was.

De systeeminterventie werd de eerste jaren alleen bij openbare scholen uitgevoerd. De auteurs laten zien dat er geen grote verschillen zijn tussen openbare en privéscholen, waardoor deze twee groepen kunnen worden vergeleken om het effect van de maatregel te vinden. Er wordt gekeken naar verschillen in de doorstroming naar de Deense "upper secondary school", waar leerlingen rond de leeftijd van 15-17 heengaan. De analyse laat zien dat 1,0% meer leerlingen die in Denemarken zijn geboren als gevolg van de begeleiding doorstromen. Voor leerlingen die naar Denemarken zijn geëmigreerd, ligt dit zelfs op 6,3%.

Loopbaancarrièrekamp (*Berufsorientierungscamps für Hauptschüler*) (Kölling, 2012)

Deze interventie betreft deelname aan de Leuphana Zomeracademie. Deze interventie is bedoeld om de intrede in het duale systeem te verbeteren via verbetering van werknemersvaardigheden. Hier doen zich in Duitsland problemen voor dat leerlingen hier onvoldoende op zijn voorbereid. De interventie bestaat uit een kamp van drie weken in de zomer voor het laatste jaar van de *Hauptschule*. Hierbij horen lessen in Duits, natuurwetenschappen, toneel, jezelf presenteren, sollicitatiegesprekken oefenen, maar ook verdere ondersteuning na het kamp.

De interventie werkt met name door via hogere cijfers. Via deze hogere cijfers wordt ook instroom in het leerlingwezen verbeterd. Dit effect blijkt bij jongeren met een migratieachtergrond groter dan bij jongeren zonder migratieachtergrond.

LITERATUURLIJST

Akkerman, S., (2017). Grenzeloze InterEsse, oratie, Universiteit Leiden.

Baker, S. B., & Taylor, J. G. (1998). Effects of career education interventions: A meta-analysis. *The Career Development Quarterly*, 46(4), pag. 376–385.

Boockmann, B., & Nielsen, S. (2016). Mentoring disadvantaged youths during school-to-work transition: evidence from Germany (No. 123). IAW Diskussionspapiere.

Borghans, L., Golsteyn, B. & Stenberg, A. (2015). Does Expert Advice Improve Educational Choice?, *PLoS ONE*, Vol. 10, Nr. 12, pag. 1-28.

Borghans, L., Coenen, J., Golsteyn, B., Huijgen, T., & Sieben, I. (2008). Voorlichting en begeleiding bij de studie- en beroepskeuze en de rol van arbeidsmarktinformatie. Maastricht: ROA.

Borghans, L., & Golsteyn, B. (2006). De invloed van ervaringen met techniek op de studiekeuze van jongeren. Maastricht University.

Bowes, L., Smith and Morgan (2005). Reviewing the evidence base for careers work in schools. A systematic review of research literature into the impact of career education and guidance during Key Stage 3 and Key Stage 4 on young peoples transitions.

Brown, S. D., & Ryan Krane, N. E. (2000). Four (or five) sessions and a cloud of dust: Old assumptions and new observations about career counseling. In S. D. Brown, & R. W. Lent (Eds.), *Handbook of counseling psychology* (3rd ed., pag. 740–766). New York: Wiley.

Brown, S.D., Ryan Krane, N.E., Brecheisen, J., Castelino, P., Budisin, I, Miller, M. & Edensa, L., (2003). Critical ingredients of career choice interventions: More analyses and new hypotheses. In: *Journal of Vocational Behavior* vol. 62, pag. 411–428.

Buers, C., Duysak, S., Verbeek, E., Witvliet, M., & Kuijpers, M. T. (2019). *Kansrijk Leren kiezen: Evaluatie BRIDGE onder scholen schooljaar 2019*, Amsterdam: Regioplan.

Coenen, J.B. & Meng, C. (2007). De instroom in de MBO techniekopleidingen en de invoering van het VMBO, in: Grip A. de & Smits, W. (red.). *Technotopics II. Essays over onderwijs en arbeidsmarkt voor bètatechnici*, pag. 51-60. Platform Bètatechniek.

Currie, S., Hutchinson, J., Ford, R., Kurakye, I. & Tattrie, D. (2007). *Future to Discover Pilot Project: [Early Implementation Report]*, Ottawa, Ontario: The Social Research and Demonstration Corporation.

Ehlert, M., Finger, C., Rusconi, A., & Solga, H. (2017). Applying to college: Do information deficits lower the likelihood of college-eligible students from less-privileged families to pursue their college intentions?: Evidence from a field experiment. In: *Social science research*, Vol. 67, pag. 193-212.

Elfering, S., & Hilkens, T. (2018). *Activiteiten ter bevordering van de oriëntatie op techniek en technologie*, Nijmegen: KBA.

Fitzenberger, B., Hillerich-Sigg, A., & Sprietsma, M. (2020). Different counselors, many options: Career guidance and career plans in secondary schools. *German Economic Review*, 21(1), 65-106.

- Fitzenberger, B. & Lickleder, S. (2017), Additional Career Assistance and Educational Outcomes for Students in Lower Track Secondary Schools, IZA Discussion Paper No. 10883, Bonn, IZA.
- Fitzenberger, B. & Lickleder, S. (2015). Career Planning, School Grades, and Transitions: The Last Two Years in a German Lower Track Secondary School, Freiburg, University of Freiburg.
- Ford, R., Frenette, R., Nicholson, C., Kwakye, I., Shek-wai Hui, T., Htchinson, J., Dobrer, S., Smith Fowler, H., & Hébert, S., (2012). Future to Discover: Post-secondary Impacts Report, Ottawa: Social Research and Demonstration Corporation.
- Fouarge, D., Künn-Nelen, A., & Punt, D. (2017). De rol van arbeidsmarktinformatie in de opleidingskeuze van mbo'ers. Maastricht: ROA.
- Gelderblom, A., Gravesteyn, J., & Vleeschouwer E. de (2019). Invloed van leraren op het keuzeprocess van jongeren voor (bèta)techniek, opdrachtgever: TechniekTalent.nu, SEOR, Rotterdam.
- Gottfredson, L. S. (2002). Gottfredson's theory of circumscription, compromise, and self creation, in: D. Brown (ed.), Career Choice and Development (4th edn., pp. 85–148), San Francisco: Jossey-Bass.
- Herr, E.L. (2013). Trends in the History of Vocational Guidance, The Career Development Quarterly, Volume 61, pag. 277-282.
- Heuvel, P. van den & Van der Steeg, M. (2017). Intensivering loopbaanbegeleiding werpt vruchten af. ESB, 102(4746), pag. 2-4.
- Hirschi, A., & Läge, D. (2008). Increasing the career choice readiness of young adolescents: An evaluation study. International Journal for Educational and Vocational Guidance, 8(2), pag. 95-110.
- Hoest, A., Jensen, V. M., & Nielsen, L. P. (2013). Increasing the admission rate to upper secondary school: the case of lower secondary school student career guidance. Education Economics, Vol. 21, Nr. 3, pag. 213-229.
- Holland, J. H. (1997). Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments (3rd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hal.
- Hooley, T., Siobhan, N., M. Morris & Mackay, S. (2016). The impact of career guidance on progression in learning and work: a literature review. Derby: University of Derby.
- Hooley, T. & Dodd, V. (2015). The economic benefits of career guidance. Careers England.
- Hooley, T., Matheson, J., and Watts, A. G. (2014). Advancing ambitions: The role of career guidance in supporting social mobility. Derby: University of Derby.
- Huber, L., Sloof, R. & Van Praag, M. (2012). The effect of early entrepreneurship education: Evidence from a randomized field experiment, in: European Economic Review, 72, pag. 76–97.
- Hughes, D., Mann, A., Barnes, S.-A., Baldauf, B., & McKeown, R. (2016). Careers Education: International literature review. Warwick: Warwick Institute for Employer Research and Education and Employers Research.
- Hughes, K.L. & Karp, M.M. (2004). School-base Career Development: A synthesis of the Literature. Institute on Education and the Economy. Teachers College, Columbia University.
- Jokisaari, M. & Vuori, J. (2011). Effects of a Group Intervention on the Career Network Ties of Finnish Adolescents, Journal of Career Development, Vol. 38, Nr. 5, pag. 351-368.

- Kashefpakdel, K., Rehill, J., & Hughes, D. (2019). Career-related learning in primary: The role of primary teachers and schools in preparing children for the future.
- Kashefpakdel, K., Rehill, J., & Hughes, D. (2018). What works? Career-related learning in primary schools.
- Kashefpakdel, E. T. & Percy, C. (2016). Career education that works: An economic analysis using the British Cohort Study, in: *Journal of Education and Work*.
- Knippenberg, H. (1986). Deelname aan het lager onderwijs in Nederland gedurende de negentiende eeuw, *Nederlandse Geografische Studies* 9, Amsterdam, Instituut voor sociale geografie.
- Kölling, A. (2012). Berufsorientierungscamps für Hauptschüler, Schulerfolg und Integration auf dem Ausbildungsmarkt: Evaluation einer Maßnahme der erweiterten vertieften Berufsorientierung. In: *Sozialer Fortschritt*, Vol. 61, Nr. 4, pag. 55-62.
- Koning, J. de (2021). Loopbaanoriëntatie en -begeleiding: een goede gids voor het arbeidsleven? SEOR Working Paper 2021/2.
- Koning, J. de, & van der Toorn, A.J.. Bij welk effect geeft loopbaanoriëntatie voldoende arbeidsmarktbatens om rendabel te zijn?, SEOR Working Paper No. 2021/1, Rotterdam, SEOR.
- Koning, J. de, Gelderblom, A., Gravesteyn, J., Gielens, L. & Sewdas, K. (2010). *Techniek: Exact goed? Het keuzeproces van allochtone en autochtone leerlingen in het (V)MBO verklaard*, opdrachtgever: SIC, SEOR, Rotterdam.
- Kuijpers, M., Strijk, M. Lusse, M., & van Schie, L. (2018). Ouderbetrokkenheid bij loopbaanontwikkeling van vmbo-leerlingen, Onderzoek m.b.t. het City Deal project preventie jeugdwerkloosheid migrantenjongeren, Rotterdam, Hogeschool Rotterdam.
- Kuijpers, M. & Meijers, F. (2017). Professionalising teachers in career dialogue: an effect study. In: *British Journal of Guidance & Counselling*, 45(1), pag. 83-96.
- Kuijpers, M. (2012). *Architectuur van leren voor de loopbaan: richting en ruimte*, Oratie Open Universiteit.
- Kuijpers, M., Meijers, F., & Gundy, C. (2011). The relationship between learning environment and career competencies of students in vocational education. In: *Journal of Vocational Behavior*, 78(1), 21–21.
- Langen, A. van, Vierke, H., (2009). *Wat bepaalt de keuze voor een natuurprofiel? De invloed van de leerling, de school, de ouders en de peergroup*. Nijmegen: ITS.
- Leung, S.A. (2008), The big five career theories, in: J.A. Athanasou, R. Van Esbroeck (eds.) *International Handbook of Career Guidance*, pag. 115-132, Springer Science + Business Media B.V..
- Lusse, M., van Schooten, E., van Schie, L., Notten, T., & Engbersen, G. (2019). School-Family Partnership Procedures in Urban Secondary Education, Part B: Implementing and Testing Alternative Procedures. In: *School Community Journal*, 29(1), 227-252.
- Maguire, M. & Killeen J. (2003). Outcomes from career information and guidance services, OECD.
- Mann, A. and Percy, C. (2013) 'Employer engagement in British secondary education: wage earning outcomes experienced by young adults', *Journal of Education and Work*, 27(5), 496–523.
- Mayston, D. (2002). *Assessing the Benefits of Careers Guidance (CeGS Occasional Paper)*. Derby: Centre for Guidance Studies, University of Derby.

Meijers, F., Kuijpers, M. & Winters, A. (2010). *Leren kiezen/kiezen leren*. Een literatuurstudie. Den Bosch/Utrecht: ecbo.

Meijers en Kuijpers (2004). *Succesfactoren in loopbaanoriëntatie en begeleiding in vmbo en mbo*. Offerte aan het Platform Beroepsonderwijs, Haagse Hogeschool/Universiteit Twente/CINOP.

Misko, J., Nguyen, N. & Saunders, J. (2007). *Doing an Apprenticeship: What Young People Think*, National Centre for Vocational Education Research.

Nota, L., & Rossier, J., (eds.) (2014), *Handbook of the life design paradigm: From practice to theory, from theory to practice*. Göttingen: Hogrefe.

OECD (2018). *Working it out: Career guidance and employer engagement*.

OECD (2010). *Learning for jobs, synthesis report*.

Parsons, F. (1909). *Choosing a vocation*, Boston, MA: Houghton Mifflin.

Pekkala Kerr, S., Pekkarinen, T., Sarvimäki, M., & Uusitalo, R. (2015). *Post-Secondary Education and Information on Labor Market Prospects: A Randomized Field Experiment (No. 9372)*. Institute of Labor Economics (IZA).

Piesch, H., Häfner, I., Gaspard, H., Flunger, B., Nagengast, B., & Harackiewicz, J. M. (2019). *Helping parents support adolescents' career orientation: Effects of a parent-based utility-value intervention*. *Unterrichtswissenschaft*, 47(3), 271-293

Pols, P. (2020), *Beroepskeuze adviesbureaus: opkomst, bloei en privatisering*, <https://beroepskeuze.nl/pagina/Storytelling>

Post, T., & van der Molen, J. H. W. (2014). *Effects of company visits on Dutch primary school children's attitudes toward technical professions*. *International journal of technology and design education*, 24(4), 349-373.

PWC (2014). *Assessing benchmarks of good practice in school career guidance*, Londen, Gatsby Charitable Foundation/PWC.

Ritzen, H., Daalhuis, M.O., Rikkerink, M., & Kienhuis, M., (2016). *Loopbaanoriëntatie en -begeleiding ter bevordering van talentontwikkeling en technologie in het beroepsonderwijs*, Deventer: TechYourFuture.

Ryan, N. E. (1999). *Career counseling and career choice goal attainment: A meta-analytically derived model for career counseling practice*. Unpublished doctoral dissertation, Loyola University, Chicago.

Saniter, N., & Siedler, T. (2014). *The effects of occupational knowledge: Job information centers, educational choices, and labor market outcomes*.

Savickas, M.L.O, Nota, L, Rossier, J., Dauwalder, J.P, Duarte, M.E, Guichard, J., Soresi, S., Van Esbroek, R., & van Vianen, A.E.M (2009), *Life designing: A paradigm for career construction in the 21st century*, in: *Journal of Vocational Behaviour*, 75, pag. 239-250.

Solga, H. & Kohlrausch, B. (2013). *How Low-achieving German Youth Beat the Odds and Gain Access to Vocational Training—Insights from Within-Group Variation*, *European Sociological Review*, Vol. 29, Nr. 5, pag. 1068-1081.

Solga, H., Baas, M. & Kohlrausch, B. (2011). *Übergangschancen benachteiligter Hauptschülerinnen und Hauptschüler*. *Evaluation der Projekte „Abschlussquote erhöhen – Berufstätigkeit steigern 2“ und „Vertiefte*

Berufsorientierung und Praxisbegleitung“, IAB Forschungsbericht Aktuelle Ergebnisse aus der Projektarbeit des Instituts für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung, Nr. 6.

Sternberg R.J. & Grigorenko, E. (red.) (1997). Intelligence, heredity and environment. Ney York: Cambridge University Press.

Super, D. E. (1957). The Psychology of Careers, New York.

Vilhjálmisdóttir, & Guðbjörg. (2007). Outcomes of two different methods in careers education. International Journal for Educational and Vocational Guidance, pag. 97-110.

Vuori, J., Koivisto, P., Mutanen, P., Jokisaari, M., & Salmela-Aro, K. (2008). Towards working life: Effects of an intervention on mental health and transition to post-basic education. Journal of Vocational Behavior, 72(1), pag. 67-80.

Wade, P., Bergeron, C., White, K., Teeman, D., Sims, D., and Mehta, P. (2011). Key stage 2 Career-Related Learning Pathfinder Evaluation. London: Department for Education.

Warps, J. (2013). LOB en studiesucces: Onderzoek naar de opbrengst van LOB op basis van de Startmonitor 2012-2013. ResearchNed.

Yates, S., Harris, A., Sabates, R., & Staff, J. (2011). Early occupational aspirations and fractured transitions: A study of entry into 'NEET' status in the UK. Journal of social policy, 40(3), pag. 513 - 534.

BIJLAGE I: TRENDS IN KEUZEGEDRAG OP HET VMBO

BIJLAGE I: TRENDS IN KEUZEGEDRAG OP HET VMBO

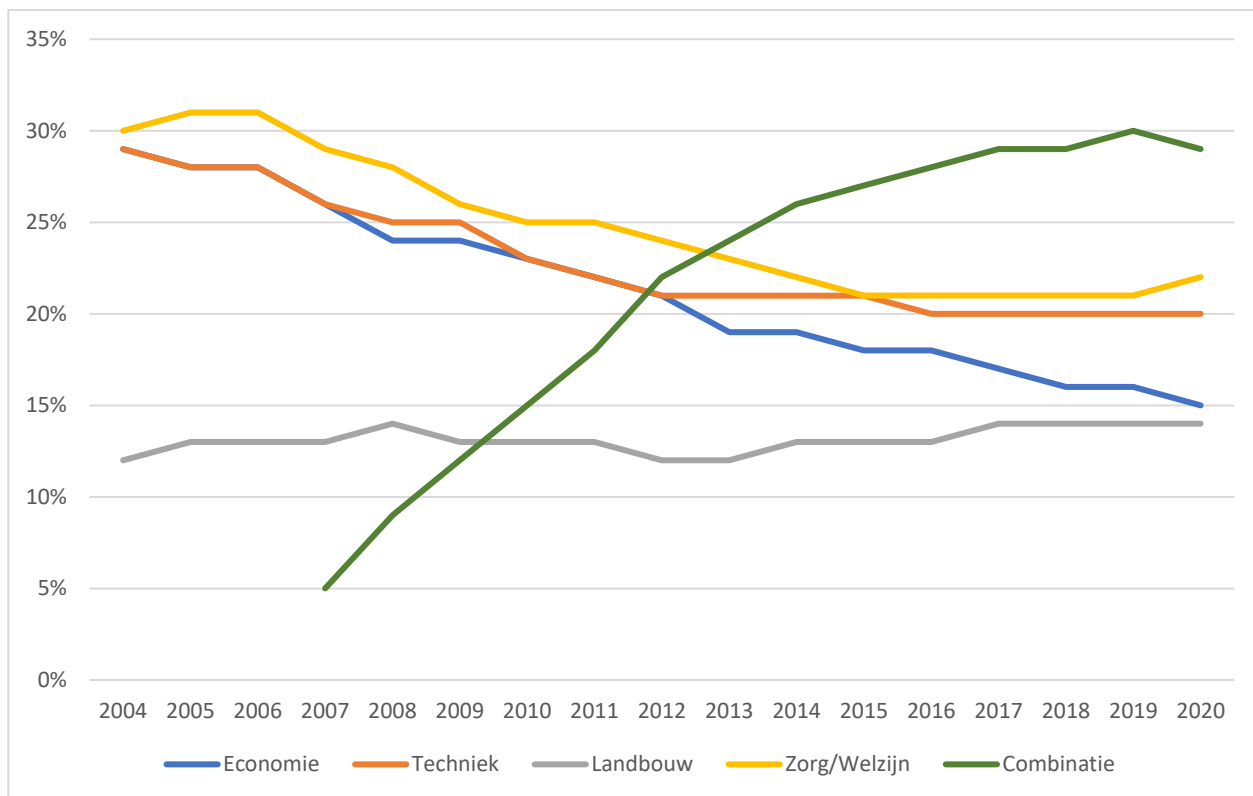
In deze bijlage wordt een beeld geschetst van de keuzepatronen op het vmbo over een langere periode. Figuur I.1 geeft de trend van 2004 tot 2020 weer van het aandeel leerlingen in de volgende sectoren: economie, techniek, landbouw, zorg/welzijn en een combinatie van sectoren. Vanaf schooljaar 2007/08 is het mogelijk om voor een gecombineerde sector, ofwel een intersectoraal programma te kiezen. Hierdoor zijn de cijfers hiervoor pas vanaf 2007 weergegeven. Leerlingen die een intersectoraal programma volgen, kunnen kiezen uit de volgende programma's: Dienstverlening en Commercie, ICT-route, Technologie en Commercie, Technologie en Dienstverlening, Technologie Oriëntatie en Sport en Dienstverlening en Veiligheid.

De figuur geeft cijfers weer die gebaseerd zijn op een combinatie van drie leerwegen: de basisberoepsgerichte leerweg, de kaderberoepsgerichte leerweg en de gemengde leerweg. De theoretische leerweg is buiten beschouwing gelaten, omdat de beschikbare bronnen geen informatie bevatten over de sectorkeuze binnen deze leerweg.

Figuur I.1 laat het aandeel leerlingen per sector op vmbo-scholen per jaar zien. In 2004, kiest 29% van de leerlingen voor de sector economie, 29% voor de sector techniek, 30% voor de sector zorg/welzijn en 12% voor de sector landbouw. Vanaf 2004 zijn er duidelijke trends per sector te zien:

- Het aandeel van de intersectorale programma's (combinatie) stijgt vanaf de start in 2007 snel. Vanaf 2014 neemt de stijging wel af, en na 2017 is sprake van een stabilisatie. Deze intersectorale programma's vormen dan een aandeel van bijna 30%.
- Het aandeel landbouw is over de hele periode vrij stabiel en schommelt tussen de 12% en 14%.
- Het aandeel economie daalt in de periode van bijna 30% tot 15%.
- Zowel voor de sector techniek als zorg/welzijn geldt dat de aandelen aanvankelijk ook sterk dalen, maar voor beide geldt in meer recente jaren dat niet langer sprake is van een dalende trend. Voor techniek geldt een stabilisatie vanaf ongeveer 2012. Voor zorg/welzijn keert de dalende trend wat later, maar is vanaf 2015 sprake van enige stijging in het aandeel.

Figuur I.1 Aandeel leerlingen per sector op vmbo-scholen per jaar (leerwegen bkg)

Bron: Draaitabel keuzerichting vmbo, Platform Talent voor Technologie¹⁹

De bovenstaande cijfers hebben betrekking op de periode 2004-2020. Een bron die ook informatie biedt over de periode daarvoor is Coenen en Meng (2007). In deze publicatie wordt gekeken naar de trend van het aandeel leerlingen in de sector techniek in de periode 1996-2004, waarbij cijfers van het vmbo worden verbonden aan cijfers voor vergelijkbare onderwijsvormen voorafgaande aan de invoering van het vmbo. Hieruit komt een forse daling naar voren van het aandeel techniek. Gecombineerd met bovenstaande figuur I.1 betekent dit dus dat het aandeel techniek over een langere periode van 1996 - 2012 fors is gedaald en pas sinds 2012 is gestabiliseerd.

¹⁹ <https://ptvt.nl/ruwe-data/>

BIJLAGE II: OORDEEL OVER BEGELEIDING KEUZES (LAKS-MONITOR)

BIJLAGE II: OORDEEL OVER BEGELEIDING KEUZES (LAKS-MONITOR)

I.1 INDELING

Om inzicht te krijgen in hoe het gesteld is met de tevredenheid van middelbare schoolleerlingen omtrent LOB, is er gebruik gemaakt van de LAKS-monitordata van diverse jaren. Het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) is een organisatie die zich inzet voor de belangen van scholieren. Dit is waarom LAKS de LAKS-monitor heeft ontwikkeld: Een grootschalig gratis tevredenheidsonderzoek vóór en dóór leerlingen van het voortgezet onderwijs. Deze monitor is in 2020 voor de zesde keer gehouden en is via de computer ingevuld door maar liefst 46.143 leerlingen. Dit onderzoek wordt inmiddels al sinds 2010 iedere twee jaar uitgevoerd onder leerlingen van middelbare scholen in heel Nederland. In de monitor wordt gevraagd naar de tevredenheid van leerlingen met diverse aspecten van hun school, zoals bijvoorbeeld de faciliteiten die de school biedt, de docenten, de lesroosters, de toetsen, de sfeer en bovendien diverse LOB-aspecten.

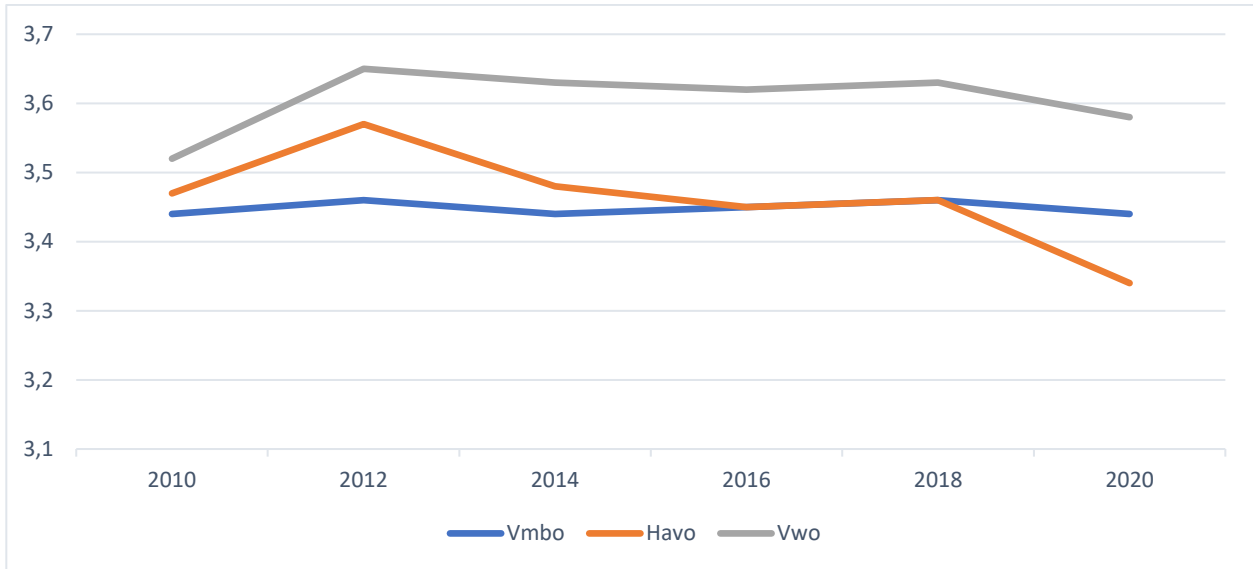
Scholen kunnen zich iedere twee jaar voor de monitor aanmelden om mee te doen, en mogen zelf kiezen welke klassen zij graag willen laten meedoen. Het LAKS adviseert hen echter om klassen van alle niveaus en jaarlagen te laten meedoen zodat de resultaten representatief zouden zijn voor de gehele school. Het is voor scholen en leerlingenraden interessant om scholieren te laten meedoen omdat zij middels de resultaten kunnen inzien wat er speelt op hun school, en hoe de school ervoor staat ten opzichte van andere scholen. Het invullen van de monitor gebeurt meestal onder toezicht van een docent en is anoniem. De gegeven antwoorden zijn dus niet te herleiden naar de individuele leerlingen. De formulering van de gestelde vragen is over de afgelopen jaren enigszins veranderd, maar is bij veel van de vragen inhoudelijk sterk vergelijkbaar gebleven.

I.2 TEVREDENHEID OVER BEGELEIDING BIJ PROFIELKEUZE

Eén van de vragen die bij iedere monitor wordt gesteld aan de leerlingen die verband houdt met LOB, luidt als volgt: “Hoe tevreden ben je over de begeleiding bij jouw profielkeuze?”. Leerlingen kunnen deze vraag beantwoorden middels een vijfpuntsschaal die van 1 ‘heel ontevreden’ tot 5 ‘heel tevreden’ loopt.

In figuur II.1 is te zien hoe tevreden leerlingen van de VO-niveaus gemiddeld met de begeleiding bij het maken van hun profielkeuze zijn per jaar. Uit de figuur blijkt dat vwo-leerlingen gemiddeld op alle meetmomenten het meest tevreden zijn over deze begeleiding, en dat havo-leerlingen sinds 2012 dalen in tevredenheid met deze begeleiding. De gemiddelde tevredenheid van vmbo-leerlingen met de begeleiding bij het maken van hun profielkeuze lijkt zeer stabiel te blijven over verloop van tijd. Zoals vermeld in hoofdstuk 2, is het loopbaandossier sinds augustus 2016 een verplicht onderdeel voor vmbo-bkg, en per november 2017 is dit ook voor vmbo-tl verplicht. Deze resultaten geven dus geen aanwijzing dat deze verplichting invloed heeft gehad op de tevredenheid van vmbo-leerlingen over de begeleiding bij het maken van hun profielkeuze. Dit zou mogelijk verklaard kunnen worden door het feit dat loopbaandossiers zich over het algemeen richten op het maken van een keuze voor een vervolgstudie, en niet op het maken van een profielkeuze. Wel geldt dat de trend voor het vmbo in de laatste jaren wat gunstiger (of minder ongunstig) ligt voor het vmbo in vergelijking met havo en vwo.

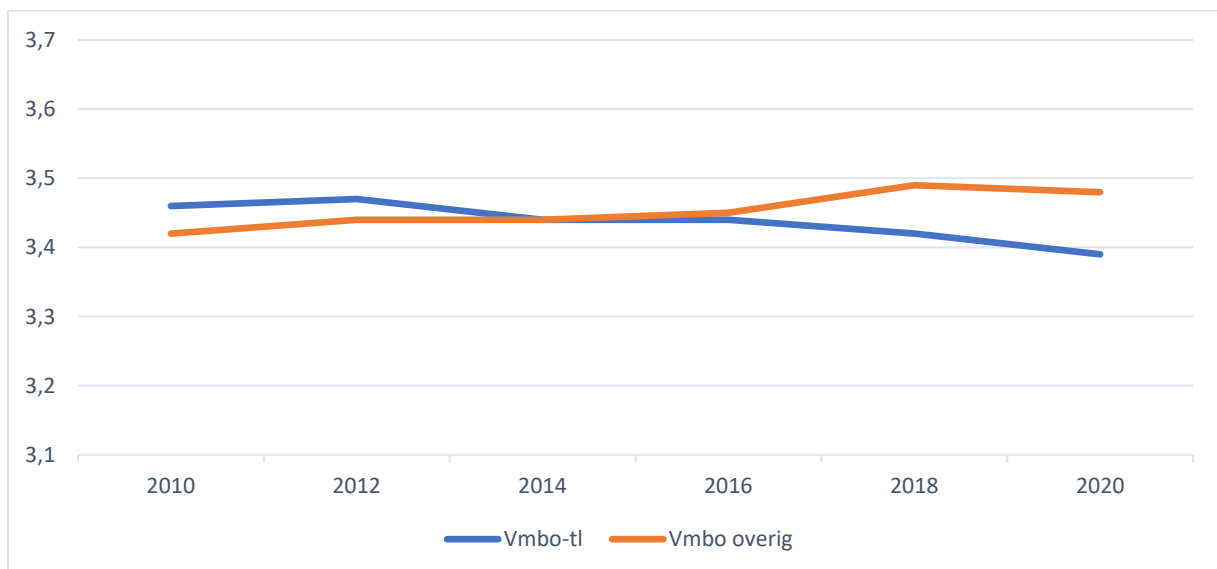
Figuur II.1 Gemiddelde tevredenheid over begeleiding bij profielkeuze per niveau

Bron: LAKS-monitor. Noot: Gemiddelde van 1 'heel ontevreden' tot 5 'heel tevreden'

Dit roept de vraag op of deze tevredenheidstrend wellicht verschilt tussen tl-leerlingen en leerlingen van overige leerwegen, aangezien de verplichting voor tl-leerlingen pas een jaar later werd ingevoerd. Uit figuur II.2 blijkt echter dat de hoogte van deze tevredenheid tussen tl-leerlingen en de overige vmbo-leerlingen sinds het eerste meetmoment nooit echt verschild heeft, en erg dicht bij elkaar heeft gelegen. Sinds 2016 is de tevredenheid van de overige leerwegen een klein beetje hoger dan die van tl-leerlingen. Dit zou mogelijk te maken kunnen hebben met het feit dat de verplichting van het loopbaandossier pas een jaar later is ingevoerd voor het vmbo-tl. In 2020 lijkt dit verschil echter niet kleiner te zijn geworden.

Figuur II.2 Gemiddelde tevredenheid over begeleiding bij profielkeuze per leerweg

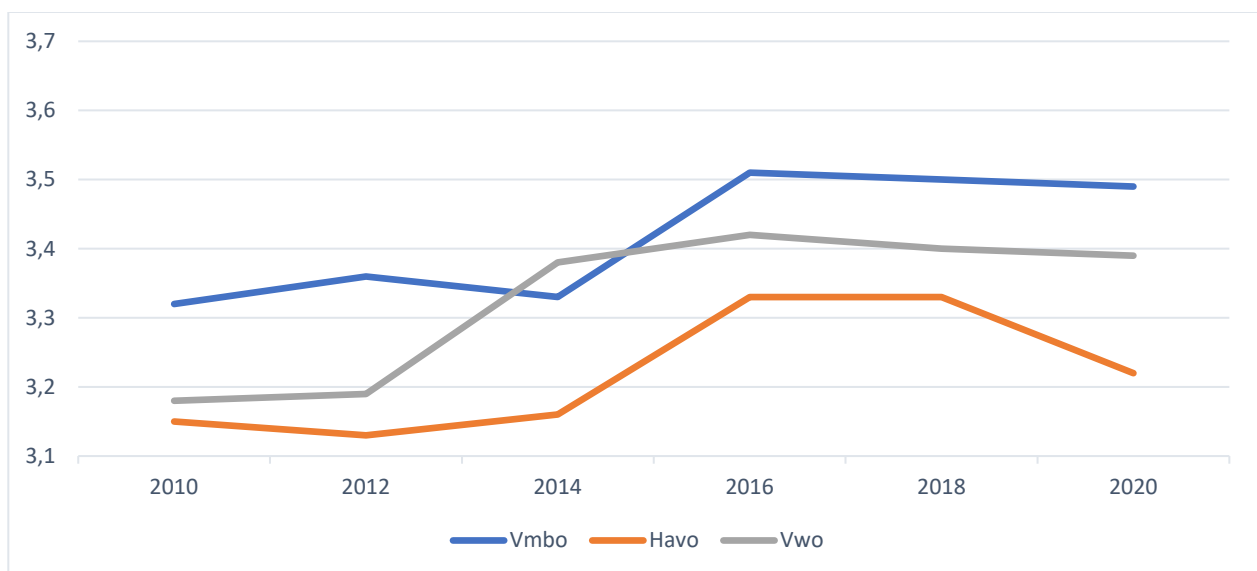
Bron: LAKS-monitor. Noot: Gemiddelde van 1 'heel ontevreden' tot 5 'heel tevreden'

I.3 TEVREDENHEID OVER BEGELEIDING RICHTING VERVOLGSTUDIE

Een andere vraag die verband houdt met LOB, luidt als volgt: “Hoe tevreden ben je over de begeleiding richting een vervolgstudie?”. Ook deze vraag konden de leerlingen beantwoorden middels een vijfpuntsschaal die van 1 ‘heel ontevreden’ tot 5 ‘heel tevreden’ loopt.

Uit figuur II.3 blijkt dat de gemiddelde tevredenheid over begeleiding richting een vervolgstudie van alle niveaus een stuk lager is dan hun tevredenheid over de begeleiding bij hun profielkeuze, met uitzondering van het vmbo. In de meeste jaren zijn vmbo-leerlingen het meest tevreden, daarna vwo-leerlingen en daarna havo-leerlingen. De tevredenheid van vwo-leerlingen is met name tussen 2012 en 2014 veel gestegen, terwijl de tevredenheid van vmbo- en havo-leerlingen met name tussen 2014 en 2016 is toegenomen. Bij vmbo-leerlingen blijft deze tevredenheid vervolgens vrij stabiel, in tegenstelling tot bij de havo. Deze stijging in tevredenheid onder vmbo-leerlingen zou mogelijk veroorzaakt kunnen zijn door de verplichting van het loopbaandossier. De stijging voor het vmbo in 2016 loopt dan wel vooruit op de formele invoering hiervan in augustus 2016 (bkg-leerwegen) en november 2017 (tl). Denkbaar is dat scholen hierop reeds anticipeerden. Maar zowel vanuit het gezichtspunt van deze timing, als de beperkte verschillen, kunnen uit deze cijfers geen verregaande conclusies worden getrokken omtrent een mogelijk effect van de invoering van de verplichting van het loopbaandossier.

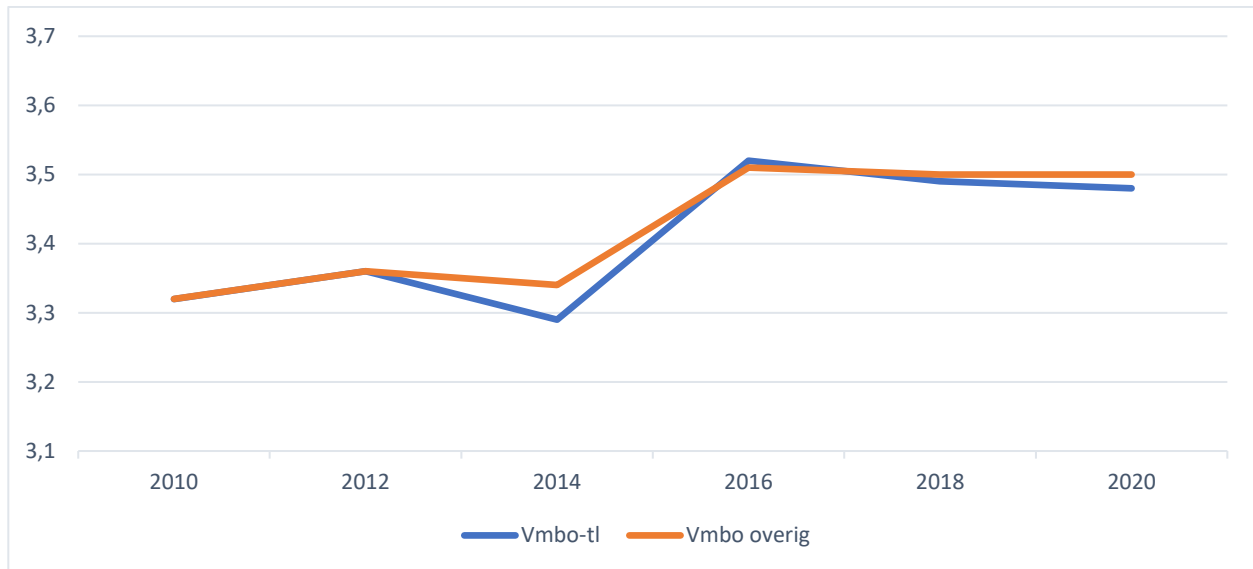
Figuur II.3 Gemiddelde tevredenheid met begeleiding richting een vervolgstudie per niveau

Bron: LAKS-monitor. Noot: Gemiddelde van 1 ‘heel ontevreden’ tot 5 ‘heel tevreden’

Wanneer er in figuur II.4 wederom gekeken wordt naar de verschillen in tevredenheid tussen vmbo-leerlingen van de tl-leerweg en die van de overige leerwegen, wordt direct duidelijk dat deze tevredenheidstrends heel veel met elkaar overeenkomen. Het lijkt er dus niet op dat de latere invoer van de verplichting van het loopbaandossier voor tl-leerlingen de toename in tevredenheid met de begeleiding richting een vervolgstudie heeft beperkt.

Figuur II.4 Gemiddelde tevredenheid met begeleiding richting een vervolgstudie per leerweg

Bron: LAKS-monitor. Noot: Gemiddelde van 1 'heel ontevreden' tot 5 'heel tevreden'

Conclusie

Bovenstaande grafieken geven een eerste verkenning of de invoer van het loopbaandossier op het vmbo tot een trendbreuk heeft geleid over tevredenheid over begeleiding bij profielkeuze en keuze van een vervolgopleiding. Hiervoor zijn slechts weinig aanwijzingen. Hoogstens kan geconstateerd worden dat voorafgaande aan de invoering de tevredenheid over de begeleiding bij een vervolgopleiding stijgt en op een iets hoger niveau terecht komt. Er is echter geen verschil hierin te zien tussen de leerwegen, ondanks het feit dat de verplichting bij de theoretische leerweg pas later is ingevoerd. Tevens dient opgemerkt worden dat de verschillen tussen de jaren en niveaus niet heel groot zijn.

BIJLAGE III: INDELING LOB-INTERVENTIES IN
HUGHES E.A. (2016)

BIJLAGE III: INDELING LOB-INTERVENTIES IN HUGHES E.A. (2016)

In onze database van aanvullende continentale Europese studies hebben we een ordening gemaakt naar LOB-interventies en uitkomstmaten. Wat betreft LOB-interventies hanteren we een eigen aparte indeling. Dit laatste doen we omdat de indeling van Hughes e.a. op sommige punten erg grofmazig is en minder past bij de Nederlandse situatie. Omdat we ook direct de resultaten van Hughes e.a. gebruiken, staat hieronder een beschrijving van de indeling die in deze studie wordt gehanteerd. De LOB-instrumenten zijn bij Hughes e.a. (2016) als volgt ingedeeld:

- a) *Careers provision* (een proces van leren, individueel of in groepen, gemaakt om jonge mensen te helpen de kennis, het zelfvertrouwen, en de vaardigheden te ontwikkelen die ze nodig hebben om goedgeïnformeerde, relevante keuzes en plannen voor hun toekomst te maken zodat ze soepel doorstromen naar verder onderwijs en werk).
- b) *Enterprise* (een activiteit waarin leerlingen samenwerken om een economische onderneming op te zetten voor een korte of lange duur, vaak met steun van vrijwilligers uit het werkleven. Ook bekend als 'Entrepreneurial Education' of 'Enterprise Competitions').
- c) *ICT and careers education* (een middel om toegang te bieden tot informatie of om een geautomatiseerde interactie of kanaal voor communicatie te bieden).
- d) *Job Shadowing* (een korte periode van loopbaanexploratie, meestal niet meer dan drie dagen, op een werkplaats waarin een leerling een aantal personeelsleden observeert, reflecterend op hun werkervaringen. Ook bekend als 'Work Shadowing').
- e) *Mentoring* (een relatie tussen een leerling en een grotendeels ongetrainde vrijwilliger, geselecteerd op basis van zijn/haar beroepservaring, beheerd door een school om de jonge persoon te ondersteunen en aan te moedigen door een periode van transitie).
- f) *Transformative Leadership* (een programma van loopbaangeoriënteerde activiteiten dat substantiële veranderingen in de acties en het gedrag van personeel vereist, waarbij vaak een element van personeelstraining nodig is).
- g) *Volunteering* (vrijwilligerswerk uitvoeren in een werkplaats terwijl er ook voltijds onderwijs wordt gevolgd).
- h) *Work experience* (een plaats in een werkplaats voor beperkte tijd, gemaakt om de jonge persoon te laten ervaren hoe het is om in zo'n werkplaats te werken).
- i) *Work-related learning* (een leerprogramma dat de context van werk gebruikt om kennis en skills die nuttig zijn in werk te ontwikkelen, waaronder leren door de ervaring van werk, leren over werk en werkpraktijken, en vaardigheden die belangrijk zijn voor werk leren).

Dit rapport doet verslag van onderzoek dat is uitgevoerd met steun van Instituut Gak.

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij SEOR BV. Het gebruik van het materiaal in dit rapport is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldiging en/of openbaarmaking in welke vorm dan ook is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van SEOR BV.

Het onderzoek is uitgevoerd door SEOR BV.

Dit rapport is een uitgave van SEOR BV - Marconistraat 16, 3029 AK Rotterdam

Met steun van Instituut Gak

www.seor.nl